

Andrzej Bogucki

Z kart dziejów bydgoskiej oświaty 1830/1945-2008

Dzieje bydgoskiej oświaty nie są wystarczająco opracowane. To bardzo trudny temat badawczy. Tymczasem oświata dotyczy każdego z bydgoszczan, a także mieszkańców okolicznych powiatów, kształcących się w mieście nad Brdą i Wisłą, jednocześnie jest to „największe przedsiębiorstwo”, pochłaniające aż około 40% budżetu miasta. Historycy unikają zarówno całościowego, monograficznego, jak i syntetycznego opracowania tego zagadnienia. Od czasu do czasu organizowane są różne sesje naukowe, dotyczące dziejów oświaty, te niestety nie spełniają oczekiwań, gdyż jest ich zdecydowanie za mało. A przecież dostępna jest bogata baza archiwalna, znajdująca się m.in. w Archiwum Państwowym w Bydgoszczy¹, Archiwum Kuratorium Oświaty w Bydgoszczy², Archiwum Miasta Bydgoszczy³, ponadto każda funkcjonująca szkoła posiada własne archiwalia. Także Muzeum Oświaty w Bydgoszczy dysponuje znaczącym zbiorem eksponatów. Pod względem naukowym dzieje oświaty opracowali historycy, wyniki ich pracy są opublikowane w *Historii Bydgosz-*

---

¹ Archiwum Państwowe w Bydgoszczy (APB), M. Dereszyńska-Romaniuk, *Archiwalia władz i administracji miasta Bydgoszczy w zasobie Archiwum Państwowego w Bydgoszczy*, „Kronika Bydgoska”, t. XXXII (2010), Bydgoszcz 2011, s. 303-313. *Szkolnictwo 1815-1920* (703 j.a.), *Oświata i kultura 1920-1939* (419 j.a.), *Wydział Oświaty 1950-1974* (205 j.a.). Zob. *Bydgoska oświata 1920-1995*, red. A. Bogucki. Bydgoszcz 1995.

² Archiwum Kuratorium Oświaty w Bydgoszczy, Zespoły akt merytorycznych szkół, nadzór, protokółarze rad pedagogicznych, arkusze ocen uczniów, sprawozdawczość, raporty, mierzenie jakości szkół, kroniki.

³ Archiwum Urzędu Miasta Bydgoszczy, Zespoły akt osobowych kierowników, dyrektorów, nauczycieli, wydziału edukacji, pracowników obsługi, finansowych, obiektów oświatowych.

czy zredagowanej pod kierunkiem M. Biskupa⁴. W przygotowaniu jest kolejny tom tej pozycji, dotyczący czasów Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Okres szkolnictwa w PRL-u został opisany w różnych dostępnych, choć nielicznych, publikacjach⁵. Wiele danych znajduje się na stronach internetowych o tematyce edukacyjnej, np. instytucji naukowych, uczelni, szkół, urzędów czy stowarzyszeń. Dziś prawie każda szkoła w Polsce posiada stronę internetową. Społeczność szkolna, dawna i dzisiejsza, komunikuje się za pośrednictwem popularnych serwisów społecznościowych, np. Naszej Klasy czy Facebooka. Dane internetowe należy jednak bardzo dokładnie konfrontować ze źródłami historycznymi. Cieszyć może to, że duża świadomość potrzeby opisywania swoich dziejów mają nauczyciele szkół bydgoskich. Z inicjatywy pracowników szkół tudzież rodziców opracowano i opublikowano liczne monografie placówek oświatowych. Trzeba zaznaczyć, że przygotowanie monografii szkoły to sprawa honoru dla nauczycieli, rodziców i uczniów. Tu dodam, że spisana historia jest nierzadko spuścizną po nieistniejących ośrodkach. Te publikacje znajdują się w bydgoskich bibliotekach oraz w Muzeum Oświaty. Warto zbadać, omówić i opublikować wykaz szkół posiadających monografie. Dobrze się stało, że Edward Małachowski i Marek Jeleniewski przygotowują rozprawę pt. *Wydawnictwa jubileuszowe szkół bydgoskich*⁶. Należy też wspomnieć, że znacząca liczba bydgoskich nauczycieli to osoby wielce zasłużone dla miasta i Rzeczypospolitej. Można by pokusić się o wydanie słownika biograficznego bydgo-

⁴ F. Mincer, *Kultura, nauka i szkolnictwo w latach 1466-1772*, [w:] *Historia Bydgoszczy*, red. M. Biskup, t. 1: *do roku 1920*, Warszawa-Poznań 1991, s. 258-324; J. Wojciak, *Szkolnictwo i życie kulturalne Bydgoszczy w latach 1815-1850*, [w:] *Historia Bydgoszczy*, t. 1, op. cit., s. 495-504; idem, *Oświata, kultura i sztuka w latach 1850-1914*, [w:] *Historia Bydgoszczy*, t. 1, op. cit., s. 585-599; idem, *Bydgoskie szkolnictwo polskie w latach 1920-1939*, [w:] *Historia Bydgoszczy*, red. M. Biskup, t. 2: *część pierwsza 1920-1939*, Bydgoszcz 1999, s. 651-701; M. Romaniuk, *Szkolnictwo i oświata w Bydgoszczy w okresie okupacji*, [w:] *Historia Bydgoszczy*, t. 2, op. cit., s. 289-312.

⁵ W. Ozga, *Organizacja szkolnictwa w Polsce*, Warszawa 1960; A. Świecki, *Oświata i szkolnictwo w XXX-leciu PRL*, Warszawa 1975, ss. 500; M. Skowroński, *Odbudowa i rozbudowa szkolnictwa w województwie pomorskim (bydgoskim) w latach 1945-1950*, Warszawa-Poznań 1978, s. 114; Z. Węgiński, *Stan i perspektywy rozwoju oświaty w województwie bydgoskim*, Bydgoszcz 1978; *Prace nad modernizacją i rozwojem oświaty i wychowania w województwie bydgoskim*, red. J. Kopyciński, Bydgoszcz 1979; K. Trzebiatowski, *Szkolnictwo w województwie pomorskim w latach 1920-1939*, Wrocław-Gdańsk 1986, s. 190; H. Składanowski, *Sowiecki system szkolny w latach 1917-1958*, [w:] *Nad Bałtykiem. W kręgu polityki, gospodarki problemów narodowościowych i społecznych w XIX i XX wieku*, Księga jubileuszowa poświęcona Profesorowi Mieczysławowi Wojciechowskiemu, red. Z. Karpus, J. Kłaczek, M. Wołos, Toruń 2005, s. 743-758.

⁶ E. Małachowski, M. Jeleniewski, *Wydawnictwa jubileuszowe szkół bydgoskich* (publikacja w przygotowaniu).

skich pedagogów. Czy znajdzie się osoba lub zespół historyków, którzy podejmą się tej wdzięcznej pracy i ocalą od zapomnienia sylwetki zasłużonych nauczycieli? Tu warto nadmienić, że w niektórych publikacjach szkolnych znajdują się już biogramy wielu dydaktyków, poszczycić się nimi może np. Technikum Mechaniczno-Elektryczne (Bydgoska Szkoła Techniczna), Technikum Kolejowe i inne⁷.

Osobnych badań wymaga opracowanie zmieniających się sieci i obwodów szkół od początków ich powstania po 1989 rok. Podczas przemian ustrojowych w Polsce po 1989 roku⁸ nastąpiły reorganizacja i przekształcenie struktury szkolnictwa⁹, m.in. zlikwidowano pokaźny odsetek szkół zawodowych¹⁰. Obok szkół państwowych, później samorządowych, zwanych publicznymi, wszczęło działalność wiele placówek społecznych, prywatnych, katolickich, wyznaniowych i innych. Tematem, który wymaga opracowania przez historyków, jest rozwój szkolnictwa wyższego, publicznego, społecznego i prywatnego¹¹. Powstały liczne instytucje edukacyjne, oświatowe m.in. Polskie Stowarzyszenie Dyrektorów Szkół¹², Społeczne Towarzystwo Edukacyjne, Społeczne Towarzystwo Oświatowe, które zaczęły prowadzić szkoły

⁷ *50 lat Technikum Kolejowego w Bydgoszczy. Leksykon: 1952-2002*, red. E. Małachowski, Bydgoszcz 2002; *20 lat Technikum Mechaniczno-Elektrycznego Zaocznego w Bydgoszczy*, Bydgoszcz 1968; *25-lecie Technikum Mechaniczno-Elektrycznego Zaocznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Bydgoszczy*, red. Z. Pietrzak, Bydgoszcz 1973; M.K. Jeleniewski, E. Małachowski, *Sto lat Bydgoskiej Szkoły Technicznej*, Bydgoszcz 2010. Zob. *Bydgoski słownik biograficzny*, t. 1-7, red. J. Kutta, S. Błażejowski, M. Romaniuk, Bydgoszcz 1994-2006.

⁸ *Szkoła i nauczyciel a integracja Europy*, materiały z konferencji naukowej w Bydgoszczy w dniach 5-7.10. 1992 r., red. R. Gerlach, E. Podoska-Filipowicz, Bydgoszcz 1993.

⁹ A. Gregorczyk, *Szkolnictwo podstawowe w Bydgoszczy w latach 1990-1995*; idem, *Statystyka szkół w latach 1990-1996 prowadzonych przez Gminę Bydgoszcz*, [w:] *Bydgoska oświata 1920-1995*, op. cit.

¹⁰ *Szkoła zawodowa i praca zawodowa w nowej rzeczywistości polskiej*, red. R. Gerlach, Z. Wiatrowski, „Studia Pedagogiczne”, z. 22, Bydgoszcz 1993; *Księga pamiątkowa wydana z okazji 60-lecia pracy nauczycielskiej i 40-lecia pracy naukowo-dydaktycznej Profesora Zygmunta Wiatrowskiego*, red. S. Kunikowski, Włocławek 2011; A. Bogucki, *Piętnastolecie Zasadniczej Szkoły Samochodowej nr 2 w Bydgoszcz 1973-1988*, Bydgoszcz 1988, s. 26.

¹¹ P. Łabenda, R. Maciołek, E. Małachowski, *Sto lat budynku od szkoły realnej do uniwersytetu*, red. E. Małachowski, Bydgoszcz 2007; M. Chamot, *Kształtowanie proakademickie. Karta z historii średniego szkolnictwa niepublicznego w Bydgoszczy*, [w:] *Problemy nauki i szkolnictwa wyższego w społeczeństwie opartym na wiedzy*, praca ofiarowana prof. Kazimierzowi Marciniakowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin, red. R. Maciołek, W. Maik, K. Sikora, Bydgoszcz 2010, s. 175-183.

¹² A. Bogucki, *Polskie Stowarzyszenie Dyrektorów Szkół w Bydgoszczy*, [w:] *Bydgoska oświata 1920-1995*, op. cit., s. 165-167. PSDS zainspirowało wydawanie znanego miesięcznika „Dyrektor Szkoły”.

niepubliczne. Ich historia jest wprawdzie niedługa, wyrasta jednak z bogatych i rozległych tradycji: tradycji niepodległej myśli i tradycji niepodległego działania, tradycji pracy organicznej i tradycji społecznikowskich, sięgających w głąb XIX stulecia, w epokę narodowego zniewolenia i zbiorowego oporu przeciwko niemu. Ten daleki horyzont to nie tylko kraina szlachealnych ideałów, znanych z literatury, lecz także zbiór konkretnych doświadczeń, wzorów i sposobów działania. Przykładem może tu być Cesarsko-Królewska Szkoła Realna w Krakowie¹³. Warto przedstawić, jak funkcjonowały małe szkoły na Pomorzu na początku XIX w. Przytoczyć tu można szkołę w Konarzynach, która początkowo mieściła się w drewnianej chacie, a od 1875 r. w nowo wybudowanym budynku murowanym¹⁴. Od 1860 r. wprowadzono „obowiązek i przymus uczęszczania do szkoły ludowej”.

W Bydgoszczy międzywojennej działalność edukacyjną prowadziły mniejszości narodowe, szczególnie niemiecka¹⁵.

Artykuł ten jest przyczynkiem do spisania dziejów oświaty bydgoskiej na przykładzie dwóch typowych szkół publicznych: Szkoły Podstawowej nr 29 i Gimnazjum nr 3, funkcjonujących w bydgoskim samorządowym systemie oświatowym. Działalność oświatowo-wychowawcza obu placówek jest w niniejszym opracowaniu przedstawiona jako przykład procesu dydaktyczno-wychowawczego szkół samorządowych w Bydgoszczy. Należy jednak zdecydowanie podkreślić, że każda szkoła bydgoska cechuje się odmiennością, ma swoją tradycję, działa w różnych środowiskach i dzielnicach miasta. W artykule przedstawiono organizację i działalność wskazanych szkół w latach 1945-2008. Cezura obejmuje powstanie pierwszej powszechnej szkoły w Bydgoszczy w 1830 r., „szkoły matki” szkół bydgoskich, rozwój szkolnictwa w Bydgoszczy po 1945 r., powstanie SP nr 29 w 1945 r. i jej istnienie do likwidacji w 2005 r., wreszcie proces przemian struktury sieci szkół w Bydgoszczy po wprowadzeniu reformy edukacji w Polsce i powstaniu w 1999 r. sześćioletnich szkół podstawowych oraz trzyletnich gimnazjów. 2008 rok to czas powstania Zespołu Szkół nr 35, w którego skład włączono Gimnazjum

¹³ M. Wołos, *Józef Beck jako uczeń Cesarsko-Królewskiej I Szkoły Realnej w Krakowie w latach 1908-1912 (przyczynek do biografii)*, [w:] *Nad Bałtykiem...*, op. cit., s. 1193-1202; A. Mikołajko, *Z dziejów oświaty niezależnej w Polsce*, Warszawa 1997.

¹⁴ J. Borzyszkowski, *Na marginesie nieznannej „Monografii Konarzyn” Antoniego Narlocha (1888-1959). Przyczynek do dziejów oświaty na Pomorzu i biografii Jana Buchholza (1851-1930) – burmistrza i współautora monografii Starogardu Gdańskiego*, [w:] *Nad Bałtykiem...*, op. cit., s. 1121-1134.

¹⁵ S. Turowski, *Z dziejów niemieckiego Gimnazjum i Liceum im. Alberta Durerera w latach 1920-1939*, [w:] *Bydgoska oświata 1920-1995*, op. cit., s. 81-90.

nr 3 im. gen. Józefa Hallera. Istniejące w Polsce ośmioletnie szkoły podstawowe nie sprawdziły się pod względem organizacyjnym. W jednym budynku uczyły się dzieci 7-letnie i młodzież 15-letnia. W dużych szkołach piętrzyły się trudności w koegzystencji uczniów o tak zróżnicowanym wieku, szerzyła się przede wszystkim przemoc dzieci starszych wobec młodszych. Swego czasu w ośmiolatkach istniały też oddziały przedszkolne, do których uczęszczali 6-latkowie. Przypomnę, że do 1965/1966 obowiązywał 7-klasowy system nauczania. W 1932 r. Sejm uchwalił nową ustawę o szkolnictwie, wprowadzając 7-letni obowiązek szkolny, ponadto 4-letnie gimnazjum i 2-letnie liceum, którego ukończenie dawało wolny wstęp na studia wyższe. W okresie międzywojennym oświata w Bydgoszczy miała duże znaczenie i poważne zadanie kształcenia młodych ludzi – swoich przyszłych obywateli uczestniczących w funkcjonowaniu państwa¹⁶.

Po 1466 r. główną rolę wciąż pełniły szkoły parafialne, ale istniały też szkoły miejskie i zakonne, szczególnie jezuickie. Działalność oświatową prowadzili zapewne bydgoscy karmelici i bernardyni czy klaryski. Szkolnictwo podstawowe opierało się na szkołach miejskich, które znajdowały się m.in. w pomieszczeniach byłego klasztoru Karmelitów. Istniało też szkolnictwo do kształcące uczniów i czeladników. Publiczne szkoły ludowe, które należały do typu szkół miejskich, kształciły uczniów w zakresie elementarnym. Szkoły bydgoskie miały charakter wielowyznaniowy. Od sposobu finansowania szkoły zależało, czy zaliczano je do sektora miejskiego, państwowego lub prywatnego. Lata 1850-1914 to dalszy rozwój szkolnictwa na tym terenie. Za najstarszą szkołę powszechną w Bydgoszczy przyjmuje się placówkę oświatową założoną w 1830 r. na Bocianowie przy ul. Dworcowej 82, w granicach miasta do 1918 r. Podczas rozwoju terytorialnego miasta włączono dzielnice ze szkołami o bardzo starym rodowodzie, jak np. szkoły na Szwederowie czy w Starym Fordonie¹⁷. Nawiązywanie do przeszłości w bydgoskich szkołach jest przeważnie dwojakie: albo do tradycji szkoły, albo do tradycji budynków¹⁸, w których powstawały i istniały różne placówki. Szkoły trwały, zmieniały nazwy lub były

¹⁶ A. Stawiszyńska, *Problematyka oświaty i wychowania w dwudziestolecu międzywojennym na łamach „Dziennika Bydgoskiego”*, Kronika Bydgoska, t. XXX (2008), Bydgoszcz 2009, s. 273-303.

¹⁷ E. Kowalska, *Z kroniki Szkoły Podstawowej nr 4 w Bydgoszczy-Fordonie*, [w:] *Bydgoska oświata 1920-1995*, op. cit., s. 138-143.

¹⁸ G. Węgierska, *Budowa szkół podstawowych w Bydgoszczy w latach 1920-1991*, [w:] *Bydgoska oświata 1920-1995*, op. cit., s. 108-129; K. Zimna-Kawecka, K. Halicki, *Architektura bydgoskich szkół powszechnych w okresie międzywojennym*, „Materiały do Dziejów Kultury i Sztuki Bydgoszczy i Regionu”, z. 13, Bydgoszcz 2008, s. 73.

likwidowane¹⁹. Budynek zachowały się. Tak więc Gimnazjum nr 22 im. gen. J.H. Dąbrowskiego, mieszczące się przy ul. Dąbrowskiego 8, zostało utworzone w 1999 r. w miejsce Szkoły Podstawowej nr 11, kontynuuje zatem ponadstusześćdziesięcioletnie tradycje²⁰. W 1848 roku w skromnym budynku, postawionym przez mistrza murarskiego Gottlieba Meiera, działała już szkoła rejonowa, do której należały: Górzyskowo, podbydgoski folwark Nowy Dwór, część Szwederowa, Biedaszkowo i tzw. Mały Wilczak. Warto też przypomnieć, że przy ul. Nowodworskiej na Szwederowie w miejscu zbudowanej w latach 70. XX w. sali gimnastycznej dla uczniów II Liceum Ogólnokształcącego istniał dawniej budynek szkolny. W zachodniej pierzei ul. Karpackiej na osiedlu Wzgórze Wolności znajduje się stary budynek szkolny, na terenie dawnej gminy wiejskiej Rupienica. Od 1831 r. istniała tu płatna szkoła prywatna prowadzona przez Wilhelma Reutera, niestety nie utrzymała się długo. W konsekwencji dzieci z Rupienicy i sąsiadujących Glinek przydzielono do szkoły ewangelickiej, ewentualnie katolickiej, w Małych Bartodziejach. W 1856 r. przystąpiono do budowy ewangelickiej szkoły gminnej. Wzniesiono budynek z jedną tylko izbą lekcyjną. Uczęszczało do niej 73 dzieci. W roku 1875 przy reorganizacji szkół elementarnych powstała i tu szkoła wspólna dla wszystkich dzieci. Po powrocie Bydgoszczy do Macierzy w 1920 r. zaczęto konstituować system szkolny. Współtwórcami bydgoskiej oświaty byli Paweł Rubenau²¹ i ks. Jan Filipiak²². W 1920 r. gmina Rupienica została przyłączona do Bydgoszczy, w granicach odrodzonego państwa polskiego. W 1920 r. uroczyście otwarto tu polską szkołę powszechną, od 1928 r. zwaną Szkołą Powszechną im. Królowej Jadwigi nr 15. W 1999 r. zgodnie z ustawą o reformie szkolnej w nowym budynku utworzono Gimnazjum nr 20, natomiast dotychczasowa Szkoła Podstawowa nr 21 przestała istnieć z dniem 31 sierpnia 2005 roku. Tereny, na których działały te szkoły, były jednak poza granicami miasta przed 1918 r. W samej Bydgoszczy w pięknym istniejącym do dziś budynku przy ul. Dworcowej 82 w latach 1830-1939, jak już wspomniano, mieściła się szkoła powszechna. Dzieje tej szkoły opracowała dr Anna Perlińska. Szkoła Podstawowa nr 29, która powstała 1 września 1945 r., podobnie jak inne szkoły bydgoskie, nawiązała właśnie do tradycji tej placówki. W budynku przy ul. Dworcowej 82 po 1945 r. przez wiele lat mieściła się Szkoła Podstawowa nr 1, potem Zespół Szkół (specjalnych), a obecnie

¹⁹ *Szkolnictwo bydgoskie, stan na 1 października 1938 (wykaz szkół bydgoskich)*, [w:] *Bydgoska oświata 1920-1995*, op. cit., s. 91-93.

²⁰ J. Pruski, *Pierwsza polska szkoła*, „Głos Szwederowa”, nr 6, grudzień 2011.

²¹ M. Romaniuk, *Paweł Rubenau, pierwszy polski inspektor szkolny w Bydgoszczy*, [w:] *Bydgoska oświata 1920-1995*, op. cit., s. 8-10.

²² J. Kutta, J. Filipiak, *Organizator polskiego szkolnictwa w Bydgoszczy*, [w:] *Bydgoska oświata 1920-1995*, op. cit., s. 6-7.

Młodzieżowy Dom Kultury nr 4. Szkoła przy ul. Dworcowej 82 nosiła imię ks. Stanisława Staszica²³. W 1945 r. część obwodu szkolnego i imię patrona przejęła Szkoła Podstawowa nr 29.

Należy wspomnieć, że SP nr 29 przez 60 lat istnienia mieściła się w trzech obiektach: w latach 1945-1969 przy ul. 3 Września w dwóch budynkach (obecnie Obrońców Bydgoszczy 1 i 2), w 1969-1986 na osiedlu Błonie w budynku przy ul. Stawowej 39 (obecnie Zespół Szkół Ogólnokształcących nr 4 – IV Liceum Ogólnokształcące), a w latach 1986-2005 przy ul. Gawędy 5 w Nowym Fordonie. Patronów Szkoły Podstawowej nr 29 też było kilku. W 1945 r. patronem był ks. Stanisław Staszic, jednakże ze względów politycznych nie pozwolono, by szkoła nosiła imię wybitnego księdza, człowieka zasłużonego w historii Polski. W 1946 r. patronem został Stefan Żeromski. Z niewyjaśnionych przyczyn szkoła nie upowszechniła tego imienia, choć do 1950 r. są ślady w aktach. Od przełomu lat 50/60 aż do 1969 r. patronem był Władysław Broniewski, w latach 1969-1990 Aniela Krzywoń, wreszcie od 1990 do 2005 Wacław Wawrzyniak.

Praca z młodzieżą należy do priorytetów każdej władzy. To od pozyskania młodego pokolenia dla własnych poglądów czy ideologii zależy przyszły los rządzących. Nie inaczej było w ustroju komunistycznym. Mieczysław Skowroński²⁴ opublikował pracę dotyczącą szkolnictwa w latach 1945-1950 na terenie województwa pomorskiego (bydgoskiego). Poruszył zagadnienia odbudowy szkolnictwa, formowania władz i administracji szkolnej, szczególnie odbudowy szkolnictwa podstawowego, średniego ogólnokształcącego i zawodowego oraz kształcenia dorosłych, działalności organizacji młodzieżowych, w tym ZHP. Może nie wszyscy dziś pamiętają, ale w latach powojennych jednym z ważnych celów kształcenia była likwidacja analfabetyzmu. Historyk nie może nie zauważyć procesów dziejowych zachodzących w polskiej oświacie: po upadku komunizmu w Polsce prawie zawsze przy niewystarczających środkach na edukację i wprowadzaniu różnych oszczędności dyrektorzy i nauczyciele byli obserwatorami i uczestnikami zauważalnych i szybkich przemian kultury i obyczajów. W związku z coraz bardziej widocznymi po 1989 r. zmianami w polskim systemie oświatowym i narastającymi trudnościami wychowawczymi Polskie Stowarzyszenie Dyrektorów Szkół Oddział w Bydgoszczy pod patronatem Prezydenta Bydgoszczy zorganizowało 19 maja 1999 r. sesję

²³ A. Perlińska, *Z dziejów Szkoły Powszechnej w Bydgoszczy przy ulicy Dworcowej 82 (1830-1939)*, [w:] *Bydgoska oświata 1920-1995*, op. cit., s. 11-31.

²⁴ M. Skowroński, *Odbudowa i rozbudowa szkolnictwa w województwie pomorskim (bydgoskim) w latach 1945-1950*, Warszawa-Poznań 1978, s. 114.

naukową nt. „Dom, szkoła, ulica – różne aspekty wychowania”, jej współorganizatorem był Urząd Miasta Bydgoszczy. Zaprezentowano na niej najnowsze badania i ich wyniki, dotyczyły one przejawów agresji i przemocy wśród dzieci i młodzieży, uzależnień od alkoholu i narkotyków, a także od telewizji i gier komputerowych. Referaty, wygłoszone w bydgoskiej sali sesyjnej w Ratuszu, poświęcone były wpływowi sytuacji rodzinnej na rozwój uczniów oraz szeregowi zagadnień związanych z aspektami wychowawczymi szkoły, wreszcie promowaniu zdrowego stylu życia. Tematy poruszyło 35 naukowców z polskich uczelni, praktyków, pedagogów, wszyscy pracę swą wykonali społecznie. Materiały z sesji naukowej zostały w całości przygotowane do druku. Dyrektorzy bydgoskich szkół podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych – członkowie Polskiego Stowarzyszenia Dyrektorów Szkół, Oddział w Bydgoszczy – podjęli się realizacji przedsięwzięcia. Zwrócono się z prośbą do Urzędu Miasta Bydgoszczy o przyznanie dotacji na wydanie książki. Niestety urzędnicy zlekceważyli społeczną działalność wielu osób. Publikacja nie ukazała się. Zaslugą ratusza było jedynie bezpłatne wynajęcie sali sesyjnej. Szkoda, że tak się stało. Książka miała być pomocna dla nauczycieli w rozwiązywaniu problemów wychowawczych w czasach szerzącej się przemocy. Nie trzeba było długo czekać na informacje o przejawach agresji uczniów wobec uczniów i wobec nauczycieli, ale to osobny temat, czekający na opracowania historyków, socjologów i pedagogów.

Odtworzenie sieci, rejonów i obwodów szkół publicznych w Bydgoszczy z okresu po 1989 r. to skomplikowany temat badawczy, rzadko obecny w naukowych publikacjach, co z pewnością jest skutkiem niedostępnych archiwów. Pomocny może się okazać miesięcznik „Wiadomości, Głosy, Rozmowy o Szkole” wydawany drukiem i w wersji elektronicznej początkowo przez Wojewódzki Ośrodek Metodyczny, później przez Kujawsko-Pomorskie Centrum Edukacji Nauczycieli w Bydgoszczy. Pismo, jak czytamy w notatce od redakcji, analizuje problemy edukacji w dobie ciągłych przeobrażeń i zmian w polskiej oświacie, sprzyja wymianie doświadczeń między czynnymi zawodowo nauczycielami, podaje także istotne informacje o funkcjonowaniu reformy, prawie oświatowym, o ważnych konferencjach i spotkaniach przynoszących istotne przemiany w codziennej pracy pedagogicznej.

Podstawowe źródła wykorzystane przy pisaniu artykułu i monografii szkół to akta archiwum SP nr 29 uporządkowane pod nadzorem Archiwum Państwowego w Bydgoszczy. Wykorzystano m.in.: zachowane arkusze ocen z lat 1945-2005, protokółarze rad pedagogicznych, księgi inwentarzowe, sprawozdania GUS, plany pracy szkoły, sprawozdania i liczne kroniki szkolne. W niniejszym tekście posłużono się też materiałami publikowanymi, np. ustawami

i rozporządzeniami w Dziennikach Ustaw czy dziennikach Ministra Oświaty i Wychowania oraz Ministra Edukacji Narodowej, dokumentami szkoły, m.in. statutem. Cennym pismem jest powstały z inicjatywy Polskiego Stowarzyszenia Dyrektorów Szkół ogólnopolski miesięcznik „Dyrektor Szkoły”, dotyczący stanu, reform i prawa oświatowego.

W Polsce po wprowadzeniu kolejnej reformy edukacji w 1999 r. utworzono sześćioletnie szkoły podstawowe, trzyletnie gimnazja i trzyletnie szkoły licealne. Bezsensownie zaniechano kształcenia zawodowego. Narastający od 2000 r. niż demograficzny spowodował zmiany organizacji szkół w całym kraju. Stąd samorządy, dzieląc „publiczny grosz”, przystąpiły do likwidacji części placówek edukacyjnych. W wyniku poważnych braków świadomości ekonomicznej społeczeństwa, przede wszystkim w walce nauczycieli o swoje stanowiska pracy, oraz lęku rodziców o przyszłość kształcenia swoich dzieci po 1999 r. doszło do wielu konfliktów interesów. Niezadowolenie legło u podstaw licznych protestów, podjęcia „walki o szkołę”. W całej Polsce narosły konflikty pomiędzy samorządami i państwem a nauczycielami zorganizowanymi w związki zawodowe i rodzicami uczniów. Protesty i zróżnicowane pomysły na tworzenie sieci szkolnych nie ominęły też Bydgoszczy, w tym społeczności Szkoły Podstawowej nr 29. Patrząc retrospektywnie, ale wybiegając też w przyszłość, dochodzimy do wniosku, że kilkusetletni polski system szkolny, którego struktura organizacyjna ulegała różnorodnym przekształceniom, zawsze obejmował nauczaniem osoby mające takie przywileje, prawo lub obowiązek. W epoce staropolskiej na Kujawach w procesie nauczania uczestniczyły szkoły parafialne. Istniało szkolnictwo parafialne, wyznaniowe, zakonne, ludowe, prywatne. Komisja Edukacji Narodowej wprowadziła upowszechnienie kształcenia. Szkoła Podstawowa nr 29 przyjęła tradycje systemu i szkolnictwa bydgoskiego²⁵.

W 1999 r. reformatorzy, na czele z Mirosławem Handkem, ministrem edukacji narodowej w rządzie Jerzego Buzka, przyjęli postanowienie, że powstające w 1999 r. gimnazja muszą się znajdować w osobnych budynkach. Założenie to było dobre, jednak tuż po zmianie rządu nowe ministerstwo wprowadziło możliwość funkcjonowania w jednym budynku dwóch szkół: podstawowej i gimnazjum. Plan samorządu bydgoskiego przewidywał reorganizację sieci i obwodów, likwidację niektórych szkół podstawowych i zakładanie gimnazjów. Uznano, że w budynku po SP nr 29 od 1999 r. będzie się mieściło jedynie Gimnazjum nr 3.

²⁵ M. Pawlak, *Etapy rozwoju oświaty powszechnej w Bydgoszczy w latach 1920-1995*, [w:] *Bydgoska oświata 1920-1995*, op. cit., s. 38-43; idem, *Szkoły parafialne na Kujawach w epoce staropolskiej*, Bydgoszcz 2005; idem, *Kolegium Jezuickie w Bydgoszczy (1617-1780)*, „Kronika Bydgoska”, t. XXX (2008), Bydgoszcz 2009, s. 50-71.

Władze oświatowe i samorządowcy podejmowali trudne decyzje, które wywoływały wiele konfliktów i protestów społeczności szkolnych. W latach 1999-2002 rozdzielano szkoły do osobnych budynków, a po zmianie władz w państwie w 2002 r., kiedy zmieniono ustawę o systemie edukacji, pozwolono na istnienie w jednym budynku szkoły podstawowej i gimnazjum. Do stanu poprzedniego nie powrócono. Jak się wyraził prof. Aleksander Nalaskowski: „Gimnazjum, moim zdaniem, jest rozstrzygającym momentem w powodzeniu procesu edukacyjnego”. Na postawione pytanie: czy reforma ministra Handkego miała dobre założenia? prof. Nalaskowski odpowiedział: „Ona była paskudnie niedokończona”. W 2007 r. prof. Aleksander Nalaskowski przedstawił obraz szkolnictwa polskiego, prowadził dialog ze środowiskiem nauczycielskim na temat edukacji czy przyczyn agresji²⁶. Krytycznie do kształcenia masowego studentów odnosił się prof. Zbigniew Kwieciński, kierownik Pracowni Międzykulturowych Studiów Edukacyjnych: „Obfitość magistrów – pisze – to zjawisko upozorowane. Skokowy wzrost liczby absolwentów szkół średnich, którzy trafiają do szkół wyższych, został wymuszony w sposób niezależny od młodzieży. Oferta kształcenia zawodowego jest dziś bardzo marna – szkolnictwo zawodowe jest dziś w rozsypce, w stanie katastrofalnym”²⁷. Po 1989 r. media zaczęły na dużą skalę publikować rankingi szkół, poczynając od podstawowych do wyższych. Klasyfikacje takie są krytykowane przez środowiska pedagogiczne, ponieważ jakości kształcenia w danej szkole nie sposób określić na podstawie kilku dziennikarskich pytań. Jest to odrębny temat, czekający na opracowanie.

Problemy kształcenia dotyczą nie tylko Polski, ale i całej Unii Europejskiej, np. Niemiec, o których mieszkańców czytamy: „7 mln Niemców jest wtórnymi analfabetami – potrafią przeczytać tekst w gazecie, ale go nie rozumieją”²⁸. Różne pomysły dotyczące poprawy poziomu edukacji, czasem wręcz rewolucyjne (czyt. oszczędnościowe!), wprowadzane są też w Wielkiej Brytanii, w której rząd zamierza odebrać szkoły samorządom, a następnie powierzyć je rodzicom, Kościołom i prywatnym organizacjom²⁹.

²⁶ A. Nalaskowski, *Dialog o edukacji*, „Głos Nauczycielski”, nr 10 z 7.03.2007. M. Jędryka, *Szkola nie jest zieloną wyspą, rozmowa z prof. dr. hab. Aleksandrem Nalaskowskim z Wydziału Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu*, „Ilustrowany Kurier Polski”, 10-16.05.2012, s. 15.

²⁷ A. Willma, „Magister” to brzmi żenująco. – Jak można kształcić pólpedagoga?! – pyta z rozpaczą prof. Kwieciński. W Polsce można, po licencjacie, rozmowa z prof. Zbigniewem Kwiecińskim, pedagogiem, przewodniczącym Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego, „Gazeta Pomorska”, 20.01.2012, s. 11.

²⁸ B.T. Wieliński (Berlin), *Niemieckie szkoły są marne*, „Gazeta Wyborcza”, 23.03.2007 („Świat”, s. 13).

²⁹ D. Pszczółkowska, *Brytyjska rewolucja szkolna Tony’ego Blaira*, „Gazeta Wyborcza”, 2.03.2006.

Pisząc ten artykuł, mam świadomość, że każda szkoła pracuje w społeczeństwie, „niosąc kaganek oświaty” tu i teraz. To znaczy, że szkoła może egzystować, nawiązując do tradycji, rozwijając ją i przekazując następnym pokoleniom. W historii Polski, i nie tylko, szkoły powstawały tam, gdzie było zapotrzebowanie społeczeństwa na edukację. Trzeba jednak pamiętać, że istnienie szkoły jest uwarunkowane przede wszystkim odpowiednią liczbą dzieci. Z pracą pedagogiczno-wychowawczą i opiekuńczą wiążą się też sprawy ekonomiczne, dotyczące utrzymania danej szkoły, o czym niejednokrotnie się wspomina. Zmieniło się finansowanie szkół publicznych, które początkowo były opłacane przez państwo, a po 1989 r. przez budżet państwa i przez samorządy. Tu trzeba dodać, że w demokratycznych państwach samorządy bardzo często w znacznym stopniu dotują pracę szkół.

Po 1989 r. jednostkami prowadzącymi szkoły są przede wszystkim samorządy. Budżet Bydgoszczy, jak już wspomniano, w około 40% przeznaczony jest na działalność szkół. Jest to więc duża kwota. Natomiast nadzór merytoryczny i programowy nad szkołą sprawuje państwo, które jest reprezentowane przez Kuratorium Oświaty. Należy też zaznaczyć, że po 1989 r. szkoły uzyskały dużą swobodę w działalności wychowawczej, programowej i ekonomicznej. Pozycja szkoły zależy od aktywności środowiska nauczycielskiego, a szczególnie dyrektora placówki. Szkoły mogły zabiegać o pozyskiwanie środków finansowych, czyli o tzw. „środki specjalne”. Tradycją, i to nie tylko w naszym kraju, jest wspieranie szkół przez rady rodziców, które mają obecnie duży wpływ na całą działalność szkoły.

W danej gminie szkoła publiczna nie musi być jedyną jednostką edukującą społeczeństwo, ale to przede wszystkim gminy decydują o liczbie szkół, uzależniając ją od potrzeb młodych obywateli podlegających pod „obowiązek szkolny”, tj. w wieku 7-18 lat. To właśnie samorządy, za akceptacją Kuratorium Oświaty, tworzą sieć i obwody placówek oświatowo-wychowawczych.

W 2004 r. stan polskiej oświaty był dobry. Polscy uczniowie wypadli lepiej od kolegów z USA: gładko przeszli przez czytanie ze zrozumieniem i zadaniami z wykresami. 7.12.2004 r. ogłoszono wyniki Międzynarodowego Programu Oceny Uczniów – PISA 2003. Badanie OECD objęło 275 tys. 15-latków z 41 krajów świata. W teście, który sprawdzał czytanie ze zrozumieniem, polscy uczniowie zajęli 16 miejsce, wyprzedzając Francuzów, Amerykanów, Niemców i zostawiając w tyle Rosjan. Trzy lata wcześniej, gdy przeprowadzono takie badanie po raz pierwszy, Polacy wypadli poniżej średniej, w 2004 r. tę średnią przekroczyli, choć z wynikiem 497 punktów pozostali w tyle za uczniami z Finlandii (543 pkt), Korei (534 pkt) czy Kanady (528). Testy w tym roku sprawdzały głównie myślenie matematyczne nastolatków i tu, niestety,

Polska nie osiągnęła średniej: w teście matematycznym nasi uczniowie zdobyli 490 punktów, a przeciętny wynik w krajach OECD to 500. Polacy gładko rozwiązywali zadania proste, dobrze radzili sobie z diagramami i wykresami, większych trudności przysporzyły im jednak zadania wymagające twórczego myślenia. Lepszy w matematyce byli chłopcy, w czytaniu – dziewczęta. One częściej deklarowały brak zainteresowania matematyką, a czasami nawet lęk przed zajęciami z tego przedmiotu. Choć większość przebadanych uczniów uważa, że nauka matematyki jest potrzebna, to tylko 38% ją lubi³⁰. Eksperci, po drugiej turze badań PISA, zauważają, że im bogatszy kraj, tym z reguły lepsze efekty kształcenia; im zamożniejsi rodzice, tym większe szanse na sukces szkolny ich dzieci. A jednak szkoła polska nie jest taka zła, jak jest kreowana. To wielki sukces polskich społeczności szkolnych, szczególnie nauczycieli.

W roku 2005 Szkoła Podstawowa nr 29 w Bydgoszczy obchodziła jubileusz 60-lecia istnienia, ale był to zarazem schyłek jej działalności, zlikwidowano ją z dniem 31 sierpnia 2005 r.³¹ Dzieje tej szkoły są opracowane w dwóch monografiach: pierwsza, pt. *Szkoła Podstawowa nr 29 w Bydgoszczy w latach 1945-1995*, ukazała się w 1995 roku z okazji 50-lecia placówki, natomiast drugą, zatytułowaną *Szkoła Podstawowa nr 29 w Bydgoszczy 1945-2005*, opublikowano w 2005 r. Granice chronologiczne obejmują lata 1945-2005.

Sześćdziesiąt lat pracy szkoły w służbie mieszkańcom Bydgoszczy to długi okres, wart choćby krótkiego zapisu kronikarskiego, choćby zarysu dziejów tej typowej placówki oświatowo-wychowawczej, która szczyci się licznymi zasługami i osiągnięciami edukacyjnymi swoich byłych uczniów. Wykazy nauczycieli, fotografie, osiągnięcia i działalność szkół są opisane w monografiach. Warto jednak zaznaczyć, że pomimo trudności ekonomicznych w okresie zmian ustrojowych 11 marca 1992 roku odbyło się uroczyste uruchomienie pierwszej pracowni komputerowej, która powstała dzięki zaangażowaniu dyrektora i rodziców. W tym samym dniu zakończył się kurs obsługi komputerów dla 31 nauczycieli. Dyrektor wspólnie z rodzicami założył działającą społecznie Fundację „Wawrzyniak”. Szkoła Podstawowa nr 29 była jedną z pierwszych i nielicznych szkół w Polsce, w której podstaw informatyki uczono obowiązkowo i bezpłatnie wszystkich uczniów z klas I-VIII. Przygotowano program autorski, który obejmował większość aktywnych nauczycieli, administrację szkoły, a także zainteresowanych rodziców uczniów.

³⁰ „Gazeta Pomorska” z dn. 8.12.2004.

³¹ A. Bogucki, *Szkoła Podstawowa nr 29 w Bydgoszczy w latach 1945-1995*, Bydgoszcz 1995, tamże biogramy kierowników i dyrektorów szkół. A. Bogucki, H. Maliszewska, D. Tykwińska, *Szkoła Podstawowa 29 w Bydgoszczy 1945-2005*, Bydgoszcz 2005.

W Szkole Podstawowej nr 29 zorganizowano sesję naukową z okazji 50-lecia placówki i 75-lecia szkolnictwa powszechnego w Bydgoszczy, obrady zaowocowały wydaniem publikacji. Jak pisała Małgorzata Klimińska, obchody 75-lecia polskiego szkolnictwa w Bydgoszczy trwały długo, a ich kulminacją był dzień 27 października 1995 r., kiedy to najpierw w Muzeum Oświaty Ziemi Bydgoskiej otwarto okolicznościową wystawę, a następnie w Szkole Podstawowej nr 29 im. Wacława Wawrzyniaka odbyła się uroczystość starannie, wzorowo i z rozmachem zorganizowana przez dyrekcję, nauczycieli i uczniów tej szkoły³². Działalność Szkoły Podstawowej nr 29 jest niewątpliwie podobna do funkcjonujących w danym okresie innych szkół bydgoskich, jednakże każdą cechuje pewna swoistość i tradycja. Wszystkie publiczne szkoły w minionych latach podlegały tym samym przepisom i instrukcjom, realizowały te same programy nauczania. Szkoła Podstawowa nr 29 w Bydgoszczy była typową szkołą środowiskową, która trwale wrosła w osiedle, będąc miejscem i organizatorem wielu imprez i uroczystości, szczególnie sportowo-rekreacyjnych. O popularności szkoły świadczył wysoki odsetek uczniów spoza obwodu. Jest to niewątpliwie zasługa dyrekcji i grona pedagogicznego, które nie stroniło od innowacji, prowadziło szeroką działalność pozalekcyjną, owocującą sukcesami w konkursach, olimpiadach oraz zawodach sportowych. Szkołę wyróżniał wysoki poziom nauczania. Była to jedna z bardziej uznanych bydgoskich podstawówek. Popularność w latach 90. zawdzięczała działającemu na jej terenie Towarzystwu Gimnastycznemu „Sokół” II Bydgoszcz-Fordon³³, które było inicjatorem i współorganizatorem masowego ruchu sportowego oraz wielu imprez kulturotwórczych, sportowych i patriotycznych o zasięgu miejskim i krajowym. Na choćby krótkie wspomnienie zasługuje też szczerp harcerek, słynący z wielu cennych inicjatyw.

Szkoła Podstawowa nr 29 była nie tylko miejscem wielu imprez i uroczystości, ale także ośrodkiem szerzącym i propagującym wśród dzieci i młodzieży wartości humanistyczne, patriotyczne, szacunek dla Ojczyzny, także tej małej – lokalnej, nawyki rzetelnej pracy oraz postawy godnej człowieka uczci-

³² M. Klimińska, *75 lat szkolnictwa polskiego w Bydgoszczy*, „Wiadomości, Głosy, Rozmowy o Szkole”, nr 12/1995, s. 11. Zob. bliżej, *Bydgoska oświata 1920-1995*, op. cit.

³³ A. Bogucki, *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” II Bydgoszcz-Fordon (1923-2003)*, „Kronika Bydgoska”, t. XXVI, Bydgoszcz 2005, s. 363-386; idem, *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” na Pomorzu 1893-1939*, Bydgoszcz-Fordon 1997, ss. 432. Tam też obszerna bibliografia dotycząca całego Sokolstwa Polskiego, wykaz źródeł, druk dokumentów i wykazy władz. Idem, *Prezydent RP Ryszard Kaczorowski wśród bydgoskich sokolów*, [w:] *Z dziejów Polski i emigracji (1939-1989)*, Księga dedykowana byłemu Prezydentowi Rzeczypospolitej Polskiej Ryszardowi Kaczorowskiemu, red. M. Szczerbiński i T. Wolsza, Gorzów Wlkp. 2003, s. 543-544.

wego i sprawiedliwego. Grono pedagogiczne charakteryzowało się wysokim poziomem wykształcenia, systematycznie podnosiło swoje kwalifikacje, łącząc pracę zawodową ze studiami. Przyczyniło się to do systematycznego wzrostu poziomu nauczania i pozytywnych wyników w działalności dydaktyczno-wychowawczej. Przez 60 lat nauczyciele tej szkoły reprezentowali wysoki poziom moralny, oddanie młodzieży i Ojczyźnie. Różnorodne formy działalności Szkoły Podstawowej nr 29 jako placówki oświatowej, kształcącej młodych ludzi, skutkowały konstytuowaniem miejsca kulturotwórczego i integrującego środowisko. Hasła przewodnie, wiszące na dwóch tablicach w holu budynku w latach 1990-2005, to „Ojczyźnie Honor. Szkole Nauka i Praca. Rodzinie Serce i Uczciwość” oraz „Piękna jest myśl wolna, ale jeszcze piękniejsza jest myśl słuszna”, które pochodzi z Uniwersytetu w Uppsali w Szwecji. Do końca lat 60. XX w. uczniowie nosili stroje szkolne: dziewczynki granatowe fartuszki, a chłopcy granatowe bluzy z czystym białym kołnierzykiem (przytępnianym i wymiennym). Znakami tożsamości były tarcze szkolne. W SP nr 29 zachowały się 3 rodzaje tarcz, ich zdjęcia umieszczono na okładce monografii³⁴.

W omawianej szkole w latach 1945-2005 pracowało przeszło 500 nauczycieli, ich wykaz zamieszczono w załącznikach monografii SP nr 29, podobnie jak składy rad pedagogicznych, rad rodziców. Zasygnalizowano tam fakty biograficzne tylko niektórych nauczycieli. Kierownicy i dyrektorzy Szkoły Podstawowej nr 29 w latach 1945-2005 to Kajetan Gerszewski (1.09.1945-31.08.1948), Zofia Kocay (1.09.1948-31.08.1950), Zygmunt Karwowski (1.09.1950-31.08.1963), Edmund Cyra (1.09.1963-31.08.1969), Bogdan Pioterek (1.09.1969-31.10.1982), Elżbieta Dubij (1.11.1982-31.08.1986), Krystyna Rudomska (1.09.1986-31.08.1990), Andrzej Bogucki (1.09.1990-31.08.2005). Ich biografie i fotografie zostały w 1995 r. opublikowane w monografii szkoły³⁵.

Sztandar Szkoły Podstawowej nr 29 im. Wacława Wawrzyniaka został ufundowany w 1991 r. Był to pierwszy i jedyny sztandar, jaki szkoła posiadała, jego opis znajduje się w „Kalendarzu Bydgoskim” z 1993 r. w artykule Teresy Straszynskiej pt. *Sztandar z fordońskim herbem*. Sztandar składa się z drzewca z grotem, orłem państwowym III Rzeczypospolitej, i płatu. Płat sztandaru ma wymiary 100 cm x 101 cm + złote frędzle 3,5 cm z trzech stron. Materiał prawej strony płata to rypsz sztandarowy biały i czerwony. Godło III Rzeczypospolitej jest haftowane bezpośrednio na płacie, tło godła wykonane jest ścięciem malarskim „mulina”, w kolorze czerwonym. Haft orła

³⁴ A. Bogucki, H. Maliszewska, D. Tykwińska, op. cit.

³⁵ A. Bogucki, *Szkoła Podstawowa nr 29 w Bydgoszczy w latach 1945-1995*, Bydgoszcz 1995, s. 31-38.

wydobyto nitką srebrną szychem, a nitką złotą są haftowane korona, dziób i szpony orła. Ramka (obwódka) tarczy jest ze złotym szychem. Lewa strona płatu ma kolor zielony, wykonana jest z elanobawełny. Na tej stronie płatu znajdowały się dwa herby. Herb Bydgoszczy – haftowany bezpośrednio na płacie materiału nitką koloru niebieskiego i metalowego. Tło tkane nitką białą. Cegiełki i okienka w bramie miejskiej herbu wykonane muliną, zawiasy i choraągiewka bramy miejskiej – metalową złotą nitką. Nad herbem bydgoskim napis *Bydgoszcz*. Herb Fordonu to anioł trzymający tarczę herbową, wykonany jest też bezpośrednio na płacie materiału. Tło herbu tkane białą nitką. Anioł haftowany nitką złotą i metalową trzyma w rękach tarczę herbową na wzór rycerskiego herbu „Poraj”, w polu czerwonym pięciopłatkowa róża. Tarcza herbu fordońskiego jest zbliżona podobizną i wyobrażeniem do klejnotu „Poraj”. Nad herbem fordońskim napis *Fordon*. Pod herbami napis: „Szkoła Podstawowa nr 29 im. Waława Wawrzyniaka”. W narożnikach haftowane są cztery ażurki, a między herbami elementy dekoracyjne. W celu utrzymania tradycji, społeczności szkół Szkoły Podstawowej nr 29 i Gimnazjum nr 3 uchwałyły, że sztandarem Gimnazjum nr 3 będzie dotychczasowy sztandar SP nr 29 po przehaftowaniu napisu i jego renowacji. Wiosną 2004 r. firma hafciarska państwa Trzczińskich w Bydgoszczy dokonała zmiany napisu „Szkoła Podstawowa nr 29 im. Waława Wawrzyniaka” na „Gimnazjum nr 3 im. gen. Józefa Hallera”. Od 2008 r. sztandar ten nie istnieje. Nowo utworzony Zespół Szkół nr 35 wykorzystał z historycznego sztandaru jedynie aplikacje starych herbów Bydgoszczy i Fordonu³⁶. Uchwała Rady Pedagogicznej Szkoły Podstawowej nr 29 im. Waława Wawrzyniaka i Gimnazjum nr 3 im. gen. Józefa Hallera, podjęta na posiedzeniu w dniu 12 stycznia 2004 r. (wypis z protokółarza), brzmi: „Na skutek likwidacji Szkoły Podstawowej nr 29 im. Waława Wawrzyniaka po 60 latach służby mieszkańcom Bydgoszczy kontynuatorem jej dorobku i tradycji będzie Gimnazjum nr 3 im. gen. Józefa Hallera, założone w 1999 r. Uzasadnienie: 1. Gimnazjum nr 3 tworzył dyrektor Szkoły Podstawowej nr 29 wraz z nauczycielami i administracją oraz obsługą szkoły; 2. Dyrekcja i nauczyciele uczący w Szkole Podstawowej nr 29 zostali zatrudnieni i kontynuują pracę w Gimnazjum nr 3; 3. Absolwenci Szkoły Podstawowej nr 29 byli pierwszymi uczniami Gimnazjum nr 3; 4. Rodzice gimnazjalistów – absolwentów Szkoły Podstawowej nr 29 – tworzyli Radę Rodziców Gim-

³⁶ T. Straszynska, *Sztandar z fordońskim herbem (dot. SP 29 red.)*, „Kalendarz Bydgoski” 1993, s. 65-67; *Gimnazjum nr 3 im. gen. Józefa Hallera w Bydgoszczy 1999-2004*, red. A. Bogucki, Bydgoszcz 2005, s. 94, tamże sztandar. R. Bera, *Nadanie imienia gen. Józefa Hallera dla Zespołu Szkół 35 w Bydgoszczy*, [w:] D. Duda, Cz. Skonka, *Miejsca pamięci gen. Józefa Hallera*, Gdańsk-Puck 2012, s. 154-155, 158-159, 165-166, 181, 196-197.

nazjum nr 3; 5. Gimnazjum nr 3 mieści się od 1999 roku przy ulicy Gawędy 5, w tym samym budynku co Szkoła Podstawowa nr 29; 6. Sztandar Szkoły Podstawowej nr 29, po wprowadzeniu zmian, będzie symbolem Gimnazjum nr 3. Dokumentacja Szkoły Podstawowej nr 29 zostanie zarchiwizowana zgodnie z obowiązującymi przepisami. Uchwałę przyjęto jednomyślnie”. W Szkole Podstawowej nr 29 działała Rada Rodziców stanowiąca reprezentację opiekunów uczniów. Zasady tworzenia Rady ustalał ogół rodziców. Szczegółowe cele, zadania i organizację określał uchwalony przez nią „Regulamin działania Rady Rodziców Szkoły Podstawowej nr 29”, który był załącznikiem statutów szkół, tj. Szkoły Podstawowej nr 29 i Gimnazjum nr 3. Głównym celem Rady Rodziców było działanie na rzecz wychowawczej i opiekuńczej funkcji szkoły, co się realizowało dzięki ścisłej współpracy z dyrekcją oraz gronem nauczycielskim, a skutkowało realizacją statutowych celów i działań szkoły. W związku z sytuacją wynikającą z istnienia w okresie przejściowym (do wygaśnięcia w 2005 roku Szkoły Podstawowej nr 29) w jednym budynku szkolnym dwóch typów szkół podjęto decyzję o wspólnym funkcjonowaniu obu Rad Rodziców. Rodzice gimnazjalistów podjęli się do kontynuacji zadań, które od dłuższego czasu postawiła sobie za cel Rada Rodziców Szkoły Podstawowej nr 29. Zbierano po 5 złotych miesięcznie od każdej rodziny, niezależnie od tego, czy rodzina posiadała jedno, czy kilkoro dzieci. Zgromadzone fundusze stanowiły poważne wsparcie ekonomiczne dla szkoły w latach trudnych w gospodarce państwa. I tak – rozbudowywano w dalszym ciągu monitoring szkoły, unowocześniano pracownie komputerowe i przedmiotowe, powstałe dzięki zaangażowaniu rodziców. Monitoring, zarówno wewnętrzny, jak i na zewnątrz obiektów szkolnych, pozwolił na ograniczenie dewastacji budynku oraz poprawę bezpieczeństwa uczniów. Stałe modernizowanie pracowni komputerowych gwarantowało nowoczesne kształcenie wszystkich uczniów, podnosiło sprawność w posługiwaniu się techniką komputerową i Internetem. Oprócz tych przedsięwzięć Rada realizowała wiele innych zamierzeń, m.in. dofinansowywanie zakupu nagród dla najlepszych uczniów, laureatów konkursów przedmiotowych i uczestników imprez sportowych. Ponadto rodzice wspierali szkołę w bieżących potrzebach. Zgodnie z regulaminem Prezydium Rady Rodziców opiniowało również wnioski o awanse zawodowe nauczycieli. Przedstawiciele rodziców brali udział w posiedzeniach Rady Pedagogicznej. Dla pamięci warto zapisać, że wyjątkowym członkiem Rady był Marian Rejewski, wybitny kryptolog, który złamał kod Enigmy. Jego córka, Janina Rejewska, po mężu Sylwestrzak, była uczennicą Szkoły Podstawowej nr 29 w latach 1945-1952. Na świadectwie ukończenia szkoły otrzymała najwyższe noty za naukę i zachowanie. W archiwum szkolnym zachował się jej arkusz ocen.

Rodzina Rejewskich zamieszkiwała wtedy przy ulicy Dworcowej 10 i Alejach 1 Maja 10 (obecnie ul. Gdańska), które to ulice należały do obwodu SP nr 29 (zob. bliżej, H. Sowińska, Kryptolog z Wileńskiej, Gazeta Pomorska z dn. 29.09.2000 r.). W 1995 r. absolwentka, Janina Rejewska-Sylwestrzak, ówczesnie mieszkanka Warszawy, odpowiedziała na apel szkoły w związku z obchodami jej 50-lecia i napisała do dyrektora obszerny list, szczęśliwie zachowany w archiwum szkolnym.

Związki zawodowe tworzyły się w Szkole Podstawowej nr 29 od dawna. Dokumenty dowodzą, że prawie od początku istnienia placówki dział nieprzerwanie Związek Nauczycielstwa Polskiego. W 2004 r. pracę związkową prowadziły: Związek Nauczycielstwa Polskiego, NSZZ „Solidarność” Pracowników Oświaty i Wychowania oraz Wolny Związek Zawodowy „Solidarność – Oświata”. Do trzech związków należało blisko 30% pracowników: nauczycieli i obsługi. Związki zawodowe wykonywały zadania przewidziane odpowiednimi aktami prawnymi, zarówno ogólnopolskimi, jak i wydanymi przez władze lokalne. Sprawowały nadzór nad przestrzeganiem prawa pracy, uczestniczyły w opracowywaniu regulaminów pracy, wynagradzania i premiowania zarówno pracowników pedagogicznych, jak i pracowników administracji i obsługi. Szczególnie ważną formę aktywności stanowiła działalność socjalna, obejmująca nadzór nad prawidłowym funkcjonowaniem funduszu świadczeń socjalnych, przyznawaniem zapomóg losowych i dopłat do kosztów wypoczynku pracowników.

W ciągu 60 lat istnienia szkoła wypełniła misję edukacyjną i kulturotwórczą, tym samym zasłużyła na pamięć, szacunek i uznanie bydgoszczan, z których wielu jest jej absolwentami. Tradycję przekazano Gimnazjum im. gen. Józefa Hallera, które mieści się w tym samym budynku przy ul. Gawędy 5, wraz z tradycją – majątek ruchomy i nieruchomy. Większość absolwentów SP nr 29 w latach 1999-2005 została uczniami tegoż gimnazjum, a i liczni nauczyciele podjęli w nim pracę. Likwidacja Szkoły Podstawowej nr 29 odbyła się przy wielkim oporze społeczności szkolnej. Od kilku lat samorządy i dyrekcje szkół dokonywały analizy struktury demograficznej w związku z nadchodzącym niżem, który zapowiadał drastyczne zmniejszanie się liczby dzieci. Ministerstwo Edukacji Narodowej podało 1.03.2000 r., że polskie gminy planują likwidację 909 szkół podstawowych i 34 gimnazjów. Samorząd bydgoski zaplanował likwidację SP nr 29. Dyrektorzy szkół przeznaczonych do likwidacji otrzymali 7.02.2000 r. pismo zawierające „Propozycję reorganizacji sieci szkół podstawowych i gimnazjów”, było ono przyczynkiem do dyskusji Komisji Edukacji Rady Miasta Bydgoszczy. W piśmie tym zaznaczono m.in.: „Zgodnie z wymogami stawianymi przez reformę oświaty celem reorganizacji sieci szkół

jest dokonanie rozdziału dwóch typów placówek. Wysiłki zmierzają do tego, aby szkoły podstawowe i gimnazja funkcjonowały w odrębnych budynkach. Wzorzec MEN przewiduje funkcjonowanie jednego gimnazjum na dwie szkoły podstawowe. Kolejnymi kryteriami branymi pod uwagę przy konstruowaniu sieci szkół były: bliskie sąsiedztwo budynków szkół (względy topograficzne), prognozowana liczba uczniów w najbliższych latach szkolnych (niż demograficzny), względy bezpieczeństwa i droga pokonywana przez uczniów (odległości) oraz względy finansowe (pełne wykorzystanie budynku, tworzenie możliwości zatrudniania nauczycieli zlikwidowanych szkół)". Przedstawiono propozycję nowej sieci szkół w Bydgoszczy. W szkołach bydgoskich zawrzało. Dyrekcja SP nr 29 i Gimnazjum nr 3 w piśmie z dnia 14.02.2000 r. skierowanym do Dyrektora Wydziału Oświaty i Wychowania w Bydgoszczy, Wiesławy Tomasik-Wyszyńskiej, postulowała pozostawienie SP nr 29 i Gim. nr 3 w dotychczasowym budynku. W piśmie z dnia 22.02.2000 r., które przyszło w odpowiedzi, pani dyrektor napisała: „Na podst. art. 59 ust. 1 Ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (DzU z 1996 67, poz. 329 z późn. zmianami) zobowiązuję Pana Dyrektora do zawiadomienia rodziców uczniów uczęszczających do kierowanej przez Pana placówki o zamiarze jej likwidacji. Planuje się dokonać likwidacji Szkoły Podstawowej nr 29 poprzez wygaszanie do końca roku szkolnego 2004/2005, tj. do 31 sierpnia 2005 roku. Dotychczasowy rejon szkoły od 1 września 2000 r. przejmie Szkoła Podstawowa nr 65. Prosimy o zamieszczenie na szkolnej tablicy ogłoszeń informacji o zamiarze likwidacji placówki oraz o pisemne powiadomienie rodziców uczniów w nieprzekraczalnym terminie do 29 lutego 2000 r.”

W całej Polsce rozpoczęły się protesty i walka o istnienie wielu szkół. Nauczycielskie związki zawodowe wraz z większością nauczycieli, w tym w SP nr 29, podjęły walkę o miejsca pracy. Likwidacje szkół oraz niż demograficzny w perspektywie kilku lat oznaczały dla wielu pedagogów utratę pracy. Do protestów włączyli się rodzice uczniów, bardzo często aktywizowani przez nauczycieli. Sytuacja reorganizacji szkół była dość różnorodnie, często skrajnie, przedstawiana przez media. Nastąpiły „walki” i przepychanki posłów i radnych różnych opcji politycznych. Komisja Edukacji Rady Miasta Bydgoszczy opiniowała nowe projekty sieci szkół m.in. 15.03.2000 r. i 23.03.2000 r. Społeczność SP nr 29, Rada Rodziców, grupy nauczycieli, związki zawodowe, pisali protesty do Rady Miasta Bydgoszczy, Prezydenta Bydgoszczy, Wydziału Oświaty i Wychowania, Kuratorium Oświaty. 17.02.2000 r. tłumy rodziców SP nr 29 domagały się pozostawienia szkoły. Powstały różne komitety protestacyjne. Nauczyciele i rodzice jako obserwatorzy brali udział w obradach Rady Miasta, podczas których kategorycznie protestowano przeciw

likwidacji SP nr 29. Gorąca atmosfera tamtych dni stała się tematem wielu tekstów prasowych, np.: Gazeta Wyborcza (GW) z 2.03.2000, Gazeta Wyborcza w Bydgoszczy (GWB) „Nie chcemy na Sielską”, 19-20.02.2000, „Sieć ostateczna”, 27.03.2000 i 30.03.2000, Gazeta Pomorska (GP) „Bunt pod gabinetem”, 18.02.2000, „Rodzice protestują”, 19-20.02.2000, „Szkoła na klucz”, 22.02.2000 „Belfer w sieci”, 23.02.2000, „Szkoły do likwidacji”, 2.03.2000, „Zamykanie szkół”, 2.03.2000, „Dziura w siatce”, „Awantura o szkołę”, 27.03.2000. Emocje, krzyki, pretensje, kłótnie z władzami miasta mieszkańców i władz, 26.03.2000. Express Bydgoski (Ex B) „Miasto w sieci – szkoły do likwidacji”, 22.02.2000, „Awantura o szkołę”, 27.03.2000, Ilustrowany Kurier Polski (IKP), „Fordon podzielony”, 27.03.2000, „Nauczyciele bez pracy”, 14.06.2000, „Sieć niezgody”, 7-9.04.2000. Dziennik Wieczorny (DW), 27.03.2000, „Sesja pod presją”, 30.03.2000. To tylko niektóre artykuły. Warto dokonać analizy całej prasy bydgoskiej od lutego do czerwca 2000 r.

Rada Miasta Bydgoszczy podjęła podpisaną przez przewodniczącą Rady, Felicję Gwincińską, następującą uchwałę³⁷: Na podstawie art. 59 ust. 1 i 2 Ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (DzU z 1996 r. nr 67, poz. 329 z późn. zmianami) oraz art. 18 ust. 2 pkt 9 lit. h Ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (DzU z 1996 r. nr 13, poz. 74 z późn. zmianami) Rada Miasta Bydgoszczy uchwała, co następuje: 1. Zlikwidować Szkołę Podstawową nr 29 im. Wacława Wawrzyniaka w Bydgoszczy, ul. Gawędy 5; 2. Rozpocząć likwidację z dniem 1 września 2000 r. Postępowanie likwidacyjne zakończyć z dniem 31 sierpnia 2005 r.; 3. Począwszy od roku szkolnego 2000/2001 nie dokonywać naboru do klas pierwszych; 4. Struktura organizacyjna szkoły w kolejnych latach obejmuje: w roku szkolnym 2000/2001 oddziały klasy II-VI, w roku szkolnym 2001/2002 oddziały klasy III-VI, w roku szkolnym 2002/2003 oddziały klasy IV-VI, w roku szkolnym 2003/2004 oddziały klasy V-VI, w roku szkolnym 2004/2005 oddziały klasy VI; 5. Wykonywanie uchwały powierzyć Zarządowi Miasta; 6. Uchwała wchodzi w życie z dniem 1 września 2000 r.

Dyrektor Wydziału Oświaty i Wychowania, Wiesława Tomasiak-Wyszyńska, w uzasadnieniu dla Rady Miasta napisała o likwidacji szkół: „Wprowadzona 1 września 1999 r. reforma systemu oświaty zmieniła w sposób zasadniczy strukturę szkolnictwa ogólnego. Powstałe szkoły podstawowe i gimnazja nie powinny funkcjonować w tych samych budynkach. Pociąga to za sobą konieczność dokonania zmiany obwodów szkół podstawowych, uwzględniając

³⁷ Uchwała nr XXII/664/2000 Rady Miasta Bydgoszczy z dnia 29 marca 2000 r. w sprawie likwidacji Szkoły Podstawowej nr 29 w Bydgoszczy.

szereg czynników demograficzno-społecznych oraz zminimalizowanie problemów kadrowych pracowników szkół. Dotychczasowe obwody likwidowanych szkół zostały podzielone, a należące do nich ulice uwzględniono przy określaniu obwodów innych placówek. Określenie sieci szkół podstawowych jest niezbędne do prawidłowego egzekwowania obowiązku szkolnego. Organ nadzoru pedagogicznego nie wniósł zastrzeżeń do projektu uchwały³⁸.

Od 1 września 2000 r. rozpoczął się pięcioletni okres „wygaszania” SP nr 29. Wstrzymano coroczne zapisy uczniów. Proces likwidacji szkoły przebiegł płynnie i bez problemów, zakończył się z dniem 31 sierpnia 2005 r. Dokonano archiwizacji akt pod nadzorem Archiwum Państwowego w Bydgoszczy. Akta finansowe, kadrowo-osobowe, pieczęcie zostały przekazane do archiwum Urzędu Miasta Bydgoszczy; akta merytoryczne, dydaktyczno-wychowawcze i opiekuńcze, arkusze ocen z lat 1945-2005, oraz protokółarze i kroniki szkolne – do archiwum Kuratorium Oświaty w Bydgoszczy. 24 czerwca 2005 roku w Szkole Podstawowej nr 29 w Bydgoszczy odbyła się uroczystość zakończenia ostatniego roku szkolnego klas VI. Z tej okazji przygotowano akademię. O godzinie 11.00 dyrekcja szkoły, zgromadzeni w sali gimnastycznej nauczyciele, rodzice, goście oraz uczniowie wspólnie odśpiewali hymn państwowy. Następnie głos zabrał dyrektor szkoły. Przemówienie było pożegnaniem dyrektora ze szkołą, wysłuchano wspomnień dotyczących minionych lat, kiedy to siedziba szkoły mieściła się przy ul. 3 Września, ul. Stawowej i ul. Gawędy. Dyrektor opowiedział również zgromadzonym o czasach, gdy sam był uczniem tej szkoły. Przypomniał uczniom o odpowiedzialności, zachęcił, by pamiętali o patronie swojej szkoły i o wartościach, jakie wynieśli, będąc jej wychowankami. W kolejnej części akademii wręczono świadectwa uczniom, którzy uzyskali najlepsze wyniki w nauce i zachowaniu. Po rozdaniu nagród zgromadzeni na sali wysłuchali piosenki „To już było” w wykonaniu uczennicy klasy VI d, Izabeli Sadowskiej. Później nastąpiło uroczyste pożegnanie ostatnich absolwentów Szkoły Podstawowej nr 29. Wielu nauczycieli mile wspomina tę placówkę. Małgorzata Mazurkiewicz, wieloletni pedagog tej szkoły, sięga pamięcią do tamtych lat: „Miałam szczęście, że trafiłam do ówczesnej Szkoły Podstawowej nr 29. Była to wówczas jedna z największych, a jednocześnie najbardziej renomowanych szkół podstawowych”³⁹. W 1995 r.

³⁸ APB, Protokół, wraz z załącznikami, likwidacji Szkoły Podstawowej nr 29 im. Wacława Wawrzyniaka w Bydgoszczy (1945-2005); Protokół zdawczo-odbiorczy, wraz z załącznikami, Gimnazjum nr 3 im. gen. Józefa Hallera w Bydgoszczy; A. Bogucki, H. Maliszewska, D. Tykwińska, op. cit., s. 58-59.

³⁹ M. Chełminiak, *Psychoterapia wsparła i pomogła*, „Express Fordon”, dodatek do „Expressu Bydgoskiego”, 23.05.2009.

w szkoła liczyła 1471 uczniów, 82 nauczycieli, 4 pracowników administracji i 22 obsługi, razem 108 pracowników. Statystyczna liczba uczniów w niektórych latach: 1945 r. – 460, 1950 r. – 625, 1955 r. – 713, 1960 r. – 860, 1965 r. – 432, 1970 r. – 1070, 1975 r. – 1074, 1980 r. – 624, 1985 r. – 628, 1990 r. – 2070, w tym zerówka – 158, 1995 r. – 1471. Funkcję wicedyrektorów w latach 1990-2005 pełnili: Jan Tomaszewski, Helena Maliszewska, Alina Aniszewska.

Szkoła Podstawowa nr 29 posiadała nowoczesną bazę dydaktyczno-metodyczną i halę sportową. Działywały klasy autorskie. Całą szkołę obowiązywał autorski ośmioletni program wychowawczy. Od 1992 r. każde dziecko w klasach I-VIII bezpłatnie korzystało z zajęć informatycznych, które prowadzono na najnowocześniejszym sprzęcie komputerowym. SP nr 29 była w tym zakresie liderem w Polsce. Posiadała też archiwum, bogatą, liczącą 30 tys. woluminów, bibliotekę. Funkcjonował kompleks żywnościowo-stołówkowy.

Przemiany społeczno-ustrojowe zapoczątkowane w Polsce w 1989 roku wymusiły konieczność dostosowania systemu edukacji do nowych uwarunkowań i potrzeb demokratycznego państwa. Nowelizacja ustawy o systemie edukacji przewidywała powołanie 3-letnich gimnazjów dla uczniów w wieku 13-16 lat, jako pośredniego etapu kształcenia między szkołą podstawową a dotychczasową szkołą średnią. Rok 1999 był niezwykle ważny dla polskiej edukacji: 1 września rozpoczęła się reforma. Powołanie gimnazjów⁴⁰ to novum w życiu młodzieży szkolnej, ale także rodziców i nauczycieli. To uczniowie i nauczyciele, nawiązując do staropolskiej, nowożytnej i tej z okresu międzywojennego⁴¹, wreszcie europejskiej tradycji gimnazjów, po zmianach struktur szkolnych, wprowadzeniu nowych programów i wymagań, musieli przystosować się do odmiennych warunków. Przede wszystkim należało dokładnie przygotować się do zadań, które postawiła społeczności tych szkół reforma edukacyjna III Rzeczypospolitej. W 2004 r., czyli po pięciu latach istnienia szkół gimnazjalnych w Polsce, w tym Gimnazjum nr 3 w Bydgoszczy, pozytywnie oceniono powołanie odrębnej szkoły dla młodzieży w wieku 13-15 lat, czyli w okresie dojrzewania. Zdawano sobie sprawę, że różnie jest oceniana reforma edukacji. Uczniowie w tym wieku są bardzo dynamiczni pod względem przyswajania wiedzy, jakże różnorodnej, obszernej i trudnej, a także wymagającej ogromnego wsparcia wychowawczego przez dom rodzinny i szkołę. Tak

⁴⁰ *Informator: Bydgoskie szkoły podstawowe i gimnazja*, Żnin 2004; D. Kulesza, *Dziesięć najlepszych bydgoskich gimnazjów*, „Gazeta Wyborcza Bydgoszcz”, 8.03.2007; *Przewodnik po gimnazjach*, „Gazeta Wyborcza Bydgoszcz”, 8.03.2007.

⁴¹ A. Perlińska, *Prywatne polskie gimnazja w Bydgoszcz (1920-1939)*, [w:] *Bydgoska oświata 1920-1995*, op. cit., s. 58-81.

jak w każdym pokoleniu, także pośród dzisiejszej młodzieży rodzi się twórczy bunt, który wymaga od nauczycieli i wychowawców nakładu pracy, poświęcenia i ich aktywności w procesie kształtowania młodych obywateli naszego państwa, młodych Europejczyków.

Gimnazjum nr 3 w Bydgoszczy⁴² powstało na mocy Uchwały Rady Miasta z dnia 15 marca 1999 r. Akt założycielski powoływał do życia z dniem 1 września 1999 r. publiczne gimnazjum, mieszczące się w budynku dotychczasowej Szkoły Podstawowej nr 29 przy ulicy Gawędy 5 na osiedlu Bajka w dzielnicy Fordon⁴³. Z dniem 15 kwietnia 1999 r. Prezydent Bydgoszczy, Roman Jasiekiewicz, powierzył stanowisko dyrektora szkoły dr. Andrzejowi Boguckiemu – zajmującemu do tej pory stanowisko dyrektora Szkoły Podstawowej nr 29. Pierwszym zadaniem dyrektora było zorganizowanie nowej placówki oświatowej oraz przeprowadzenie naboru uczniów do klas pierwszych. Szkoła początkowo prowadziła działalność w oparciu o statut Gimnazjum nr 3, nadany na mocy uchwały Zarządu Miasta Bydgoszczy z dnia 18 sierpnia 1999 r. Był to statut „szkieletowy”, nieuwzględniający specyfiki szkoły. W wyniku pracy zespołów nauczycielskich uległ stopniowym modyfikacjom, a swój kształt uzyskał na mocy uchwały Rady Pedagogicznej z dnia 20 marca 2002 r.

1 września 1999 r. odbyła się uroczystość rozpoczęcia pierwszego roku szkolnego w nowym gimnazjum. Naukę w ośmiu klasach pierwszych rozpoczęło ponad 220 uczniów. W następnych latach liczba uczniów gimnazjum szybko rosła, osiągając maksimum w roku szkolnym 2002/2003, niestety począwszy od roku 2003/2004 zaczęła spadać w wyniku narastającego niżu demograficznego. Pierwsi absolwenci opuścili szkolne mury w czerwcu 2002 r. Szkoła musiała stworzyć uczniom odpowiednie warunki rozwoju. Przejęta od szkoły podstawowej baza dydaktyczna była systematycznie – w miarę posiadanych środków – wzbogacana i dostosowywana do potrzeb gimnazjum. Stopniowo wymieniano meble w salach lekcyjnych, dostosowując je do wzrostu uczniów, klasy wyposażano w białe tablice. Zakupiono niezbędny sprzęt audiowizualny oraz inne pomoce naukowe. Dla zapewnienia bezpieczeństwa stworzono system monitoringu wewnątrz i na zewnątrz szkoły (system jest ciągle rozbudowywany). W roku szkolnym 2000/2001 w ramach programu „Pracownia internetowa w każdym gimnazjum” szkoła otrzymała nowoczesną salę. Powstały ponadto nowe pracownie przedmiotowe (biologiczna, chemiczna, fizyczna, techniczna, historyczna, geograficzna) i dwie komputerowe

⁴² *Gimnazjum nr 3 im. gen. Józefa Hallera...*, op. cit., s. 92.

⁴³ J. Ptaszyńska, *Szkoły im. gen. Józefa Hallera. Gimnazjum im. gen. Józefa Hallera w Bydgoszczy*, [w:] D. Duda, Cz. Skonka, *Miejsca pamięci...*, op. cit., s. 165-167.

(w tym jedna z dostępem do Internetu), kompleks sportowy (sala gimnastyczna, sala rytmiki, zespół boisk, korty tenisowe), świetlica, działająca w formie Klubu Gimnazjalisty, dobrze wyposażona biblioteka szkolna, posiadająca ponad 25 tysięcy woluminów, a wśród nich bogate zbiory dotyczące dziejów regionu, stołówka, wydająca smaczne i tanie obiady, gabinet medyczny i stomatologiczny. Kontynuując działania rozpoczęte kilka lat wcześniej w Szkole Podstawowej nr 29 w ramach programu powszechnej edukacji informatycznej, część godzin „dyrektorskich” corocznie przeznaczano na rozszerzenie nauczania informatyki na cały cykl kształcenia gimnazjalnego. Inny priorytet to nauka języków obcych. Uczniowie Gimnazjum nr 3 przez trzy lata uczyli się dodatkowo w ramach godzin dyrektorskich języka niemieckiego (podstawowym językiem obcym nauczonym w szkole był język angielski).

Nową formą kształcenia wprowadzoną po reformie systemu oświaty są ścieżki edukacyjne, które mogą być realizowane w ramach poszczególnych przedmiotów lub jako odrębne zajęcia. Uczniowie szczególnie uzdolnieni realizowali indywidualne programy nauczania w zakresie matematyki i biologii, czego efektem było m.in. zajęcie przez nich czołowych miejsc w wielu prestiżowych konkursach. Oferta zajęć pozalekcyjnych nie ograniczała się do zajęć prowadzonych w ramach godzin do dyspozycji dyrektora szkoły. Urząd Miasta Bydgoszczy finansował corocznie zajęcia rekreacyjno-sportowe, podczas których uczniowie ćwiczyli gimnastykę, unihokej, koszykówkę, piłkę ręczną, lekką atletykę, tenis stołowy, odbywały się też zajęcia dla uczniów uzdolnionych plastycznie. Wielu nauczycieli prowadziło społecznie koła przedmiotowe, koła zainteresowań, zajęcia wyrównawcze z różnych przedmiotów, w szczególności języków obcych, zajęcia rekreacyjno-sportowe, krajoznawczo-turystyczne, w zakresie edukacji regionalnej, artystyczne i inne. Od początku swego istnienia Gimnazjum nr 3 tworzyło klasy sportowe, które były początkowo oparte na bazie klas istniejących wcześniej w Szkole Podstawowej nr 29. Były to klasy o profilu hokeja na lodzie, działające zgodnie z umową patronacką zawartą z Bydgoskim Towarzystwem Hokejowym. Z początkiem roku szkolnego 2002/2003 została utworzona dla dziewcząt klasa sportowa o profilu piłki siatkowej (jako kontynuacja szkolenia rozpoczętego w Szkole Podstawowej nr 29), a w roku szkolnym 2003/2004 klasa sportowa, w której dziewczęta trenowały siatkówkę, a chłopcy koszykówkę. Powodem dumy dla szkoły było zdobycie w latach 2005/2006 i 2006/2007 pierwszego miejsca w klasyfikacji generalnej współzawodnictwa sportowego, którego organizatorem był Miejski Szkolny Związek Sportowy. Młodzi sportowcy wielokrotnie zdobywali medale w różnorodnych dyscyplinach. Natomiast sokoli wspólnie z nauczycielami najpierw w SP nr 29, a potem w Gimnazjum nr 3 organizowali społecznie od 1994 r.

„Wielkie Turnieje Koszykówki Szkół Podstawowych (Gimnazjalnych) o Puchar Prezydenta Bydgoszczy”. W 2008 r. odbył się XIV taki turniej.

Dyrekcja i Rada Pedagogiczna Gimnazjum nr 3 dużą wagę przywiązywały do zapewnienia wysokiej jakości pracy szkoły. Zredagowane zostały wewnętrzne standardy jakości i wskaźniki ich osiągnięcia. W roku szkolnym 2001/2002 powstała Szkolna Pracownia Mierzenia Jakości, której zadaniem było opracowywanie narzędzi pomiarowych, przeprowadzanie mierzenia i coroczne przygotowywanie projektu raportu z mierzenia jakości. W roku szkolnym 2002/2003 przeprowadzone zostało przez Kuratorium Oświaty w Bydgoszczy zewnętrzne mierzenie jakości. Raport przedstawiony Radzie Pedagogicznej przez wizytatora w dniu 25 listopada 2002 r. określał mocne strony szkoły oraz sygnalizował sprawy do rozwiązania. Uczniowie Gimnazjum nr 3 osiągnęli dobre wyniki nauczania. Liczba uczniów, którzy otrzymali świadectwo z wyróżnieniem wahała się w poszczególnych latach w granicach 20%, podczas gdy liczba uczniów, którzy nie otrzymali promocji nigdy nie przekroczyła 1,5%.

Począwszy od roku szkolnego 2001/2002 wprowadzono na mocy rozporządzenia MEN egzaminy dla uczniów klas trzecich gimnazjum. Egzaminy składające się z dwóch części: humanistycznej i matematyczno-przyrodniczej są przeprowadzane corocznie w dwa kolejne dni maja przez Okręgową Komisję Egzaminacyjną w Gdańsku. W roku szkolnym 2002/2003 w celu wzbogacenia działań edukacyjnych i wychowawczych szkoła realizowała zadania związane z uczestnictwem w ogólnopolskiej akcji „Szkoła z klasą” organizowanej przez „Gazetę Wyborczą” oraz Fundację Centrum Edukacji Obywatelskiej pod patronatem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, Aleksandra Kwaśniewskiego. W wyniku tej akcji Gimnazjum nr 3 jako jedna z niewielu szkół bydgoskich uzyskało tytuł „Szkoły z klasą”⁴⁴. Zespół organizacyjny akcji „Szkoła z klasą” w 2002/2003 r. stanowili: Andrzej Bogucki, przewodniczący akcji, Helena Maliszewska, zastępca. I odpowiednio według zadań: Lepiej przygotować do egzaminów, Barbara Bilska – przewodniczący zespołu, Krzysztof Guł, Barbara Tarczyńska, Małgorzata Kryś, Ewa Śniegowska, Anna Kopeć; zadanie: Czy na pewno oceniamy sprawiedliwie? Arleta Homel – przewodniczący zespołu, Małgorzata Kryś, Bogumiła Bittner, Anna Kopeć, Barbara Zwołanowska, Marzena Kiermasz, Ewa Słowińska, Ewa Napiórkowska; zadanie: Czy uczymy myśleć? Anna Kopeć – przewodniczący zespołu, Ewa Śnie-

⁴⁴ *W tych szkołach dobrze uczą!*, [w:] *Przewodnik po Szkołach z Klasą – Kujawsko-Pomorski, Bydgoszcz: Gimnazjum nr 3 im. gen. Józefa Hallera, dodatek do „Gazety Wyborczej”*, 19.04.2006.

gowska, Anna Jaroch, Krystyna Malinowska, Bogumił Śledź, Barbara Bilka, Krzysztof Gul, Małgorzata Kryś, Barbara Tarczyńska; zadanie: Nasza mała i wielka ojczyzna, Bogumił Śledź – przewodniczący zespołu, Elżbieta Jaroch, Jolanta Śpiewak, Marek Ronowski, Izabela Zmysłowska; zadanie: Szkoła bez nałogów, Małgorzata Mazurkiewicz – przewodniczący zespołu, Maria Szewczyk, Małgorzata Lubińska, Hanna Rogowska; zadanie: Jak uczymy języka? Ewa Michalska – przewodniczący zespołu, Marta Wierzbicka, Izabela Wardzińska, Ewa Słowińska, Monika Kosz, Agnieszka Bratz.

W roku szkolnym 1999/2000, pierwszym roku istnienia gimnazjum, opracowano program wychowawczy szkoły, tematykę godzin wychowawczych oraz regulamin ustalania ocen z zachowania. W następnych latach programy te zostały zmodyfikowane, np. regulamin ustalania ocen z zachowania został uzupełniony dwoma dokumentami: „systemem interwencji wychowawczych”, będącym drogą interwencji nauczycieli w stosunku do uczniów sprawiających problemy oraz „systemem wzmocnień pozytywnych”, który stał się narzędziem ułatwiającym uczniom samoocenę zachowania. Zespoły nauczycieli opracowały także Statut i Regulamin Szkoły, które są podstawą funkcjonowania wszystkich organów szkoły.

Program wychowawczy gimnazjum tworzony był na podstawie wnikliwej analizy środowiska szkolnego, którą umożliwiły obserwacja oraz badania ankietowe, dotyczące informacji o oczekiwaniach uczniów, ich rodziców oraz nauczycieli. Określając misję szkoły, na pierwszym miejscu postawiono aktywizację dzieci, umiejętność współżycia w grupie, samorządność, tolerancję, praworządność oraz bezpieczeństwo uczniów. Program wychowawczy przygotowywał zespół, w którego skład wchodził: pedagog, opiekunowie grup wiekowych, samorządu uczniowskiego oraz organizacji szkolnych. Program zawierał zasady postępowania mającego kształtować wychowawczy klimat szkoły, m.in.: wychowanie przez działalność organizacji szkolnych, budowanie szkolnej samorządności, tworzenie zwyczajów i obyczajowości gimnazjum, wykorzystanie godzin wychowawczych przez opracowanie obowiązkowej tematyki godzin. Wymienione cele realizuje się w kolejnych trzech latach nauki: w klasie pierwszej nacisk kładzie się na integrację i treści związane z rozwojem osobowości ucznia, w klasie drugiej kształtowany jest szacunek dla własnej rodziny i jej wychowawczej funkcji, a w klasie trzeciej kształtowanie aktywnej postawy uczniów wobec problemów środowiska lokalnego, państwa i świata oraz obowiązku patriotycznego.

Przez cały pierwszy rok istnienia gimnazjum trwały działania związane z nadaniem szkole patrona. Już w sierpniu 1999 r. dyrektor zaproponował kandydaturę gen. Józefa Hallera, w listopadzie uczniowie zorganizowali refe-

rendum, w którym brano pod uwagę jeszcze dwóch kolejnych kandydatów. Większością głosów społeczność szkolna wybrała generała Hallera. Uchwałą Rady Miasta z dnia 31 maja 2000 r. Zarząd Miasta Bydgoszczy nadał Gimnazjum nr 3 imię Generała Józefa Hallera, a uroczyste wręczenie aktu nastąpiło 3 czerwca 2000 r. w Filharmonii podczas IX Zlotu Sokolstwa Polskiego – Bydgoszcz 2000⁴⁵.

Praca wychowawcza dotycząca postaci patrona szkoły obejmowała różne propozycje działań, m.in.: konkursy wiedzy o patronie, poznawanie miejsc związanych z patronem, redagowanie gazetek i plakatów poświęconych jego życiu i działalności. Także organizacje działające w szkole, szczególnie TG „Sokół” i ZHP, w swojej pracy uwzględniały postać patrona, organizując rajdy, sesje i kominki, szczególnie w listopadzie, kiedy to obchodzone są w szkole Dni Patrona.

W pierwszym roku szkolnym opracowano także plan pracy grupy wiekowej klas pierwszych. Członkowie zespołów wychowawczych spotykali się co najmniej raz w miesiącu, aby wdrażać jednolity dla całej grupy system wychowawczy oraz analizować sytuację uczniów zagrożonych, niedostosowanych społecznie i rozwiązywać zaistniałe problemy wychowawcze. Po dwóch latach funkcjonowania gimnazjum wypracowano stałe elementy tradycji szkolnej, do której należą m.in.: ślubowanie uczniów klas pierwszych połączone z obchodami dni patrona gen. Józefa Hallera oraz Święta Niepodległości, uroczystość semestralna dla prymusów, Dzień Sportu Szkolnego oraz bal dla uczniów klas trzecich.

Osobno trzeba poruszyć sprawę noszenia w szkołach mundurków lub strojów uczniowskich, co dotyczy wielu krajów świata, w tym Polski⁴⁶. Polskie szkoły, w tym SP nr 29, mają piękną tradycję noszenia strojów uczniowskich. Przeważnie były to granatowe fartuszki czy bluzy z białym kołnierzykiem i tarcza szkolna na ramieniu. Z inicjatywy dyrektora Gimnazjum nr 3, od samego początku istnienia szkoły, czyli w 1999 r., dla tradycji polskiego stroju i na wzór szkół angielskich zostały wprowadzone uczniowskie ubiory. Wszyscy uczniowie nosili w czasie uroczystości szkolnych czarne birety, a każdy z poziomów klas miał inny kolor linki: czerwony, niebieski, zielony. Dyrektor miał bilet koloru amarantowego, wicedyrektorzy zielone, a nauczyciele niebieskie. Uczniowie ponadto nosili białe bluzki czy koszule i granatowe spódniczki

⁴⁵ *Pamiętnik IX Zlotu Sokolstwa Polskiego Bydgoszcz 2000 w dniach 2-4.06.2000 r. oraz udział Sokolstwa Polskiego w XIII Wszechsokolskim Zlocie w Pradze w dn. 28.06.-4.07.2000 r.*, Bydgoszcz 2000, s. 30, 72, 128.

⁴⁶ http://pl.wikipedia.org/wiki/Mundurki_szkolne, dostęp: 17.06.2012.

(dziewczęta), spodnie (chłopcy). Stroje te zakładane były przez społeczność szkolną z okazji różnych uroczystości. Gimnazjum nr 3 było wtedy jedyną szkołą, która posiadała swoje stroje. Jak ważną rolę spełniają stroje szkolne uczniów np. szkół angielskich, nie miejsce, by tu opisywać. Według znowelizowanej ustawy o systemie oświaty z 11 kwietnia 2007 „jednolity strój” miał obowiązywać w podstawówkach i gimnazjach. W szkołach ponadgimnazjalnych o wprowadzeniu mundurków decydował dyrektor. Wygląd mundurka był ustalany lokalnie, co spowodowało, że panowała duża różnorodność stałych strojów w różnych szkołach. W większości szkół „mundurkiem” była jedynie kamizelka lub koszulka wprowadzona jedynie po to, aby spełnić wymóg zapisany w ustawie. Nowelizacja Ustawy z dnia 13 czerwca 2008 r. o systemie oświaty zniosła obowiązkowe mundurki i pozostawiła szkolnej społeczności swobodę decyzji w tej sprawie. Niestety w Polsce stroje się nie przyjęły, chociaż zostało wprowadzone Zarządzenie Ministra Edukacji, tak bardzo krytykowane przez media, dotyczące noszenia uczniowskich strojów. Społeczności szkolne mogły samowolnie wybrać odpowiedni strój. Od 1.09.2008 r. w całej Polsce zgodnie z tym zarządzeniem wprowadzono stroje w szkołach, także w Gimnazjum nr 3. Włożono dużo pracy, wykonano piękne stroje, uczniowie zaczęli nosić je na co dzień. Niestety, totalna krytyka różnych sił politycznych i mediów w Polsce doprowadziła po roku do zaniechania noszenia strojów w szkołach państwowych i samorządowych. Strój pozostał jedynie w niektórych elitarnych szkołach społecznych czy prywatnych. Uczniowie polskich szkół zaczęli nosić różnorakie i nierzadko wyzywające ubiory.

Od roku 2002 tradycją szkoły stało się wręczanie najlepszym uczniom medali „Primus Inter Pares Gimnazjum nr 3 im. gen. Józefa Hallera w Bydgoszczy”, czyli pierwszy wśród równych sobie. Na zakończenie roku szkolnego prymusi otrzymują specjalne medale, dyplomy. Wyróżnieni medalem „Primus Inter Pares Gimnazjum nr 3 im. gen. Józefa Hallera w Bydgoszczy” w latach 2002-2007 to: 1/2002 Paulina Przybylska, 2/2002 Piotr Olszak, 3/2002 Halina Olszak, 4/2002 Monika Pietrzak, 1/2003 Michał Kiec, 2/2003 Martyna Rekowska, 3/2003 Karol Bryś, 4/2003 Bartłomiej Piętowski, 1/2004 Artur Langner, 2/2004 Sebastian Stefański, 3/2004 Piotr Szpak, 4/2004 Aleksandra Dolińska, 5/2004 Piotr Krzemiński, 6/2004, Krzysztof Donarski, 7/2004 Krzysztof Kilichowski, 8/2004 Marta Zwolanowska, 1/2005 Sebastian Kacicki, 2/2005 Małgorzata Leszczyńska, 3/2005 Agnieszka Sobień, 4/2005 Joanna Szydłowska, 5/2005 Anna Radziszewska, 6/2005 Lucyna Powalowska, 7/2005 Wioleta Wawrzonkowska, 1/2006 Mikołaj Zduńczuk, 2/2006 Krzysztof Jaroch, 3/2006 Ewa Jaškowiak, 4/2006 Patrycja Dobecka, 5/2006 Marcin Osiński, 6/2006 Aleksandra Przybyła, 1/2007 Michał Zbutowicz, 2/2007 Rafał

Przybyszewski, 3/2007 Patryk Siniecki, 4/2007 Kinga Gutowska, 5/2007 Marcin Matczak.

W gimnazjum działają organizacje szkolne, a wśród nich Samorząd Uczniowski wybierany każdego roku w wyborach powszechnych. Samorząd zorganizowany jest w kilku sekcjach, m.in.: porządkowej: zbierającej dane do konkursu na Klasę Roku, dyżurów: organizującej dyżury uczniowskie w czasie przerw, ekologicznej oraz informacyjnej: wydającej szkolną gazetkę. Samorząd Uczniowski organizuje wiele imprez szkolnych, np. Europejski Dzień Języków, Dzień Europejski, ekologicznych, np. Dni Ziemi, sprzątanie terenów leśnych, sadzenie drzew, systematyczne zbieranie darów dla schroniska dla zwierząt w Bydgoszczy. Trzy razy przygotowano imprezę międzyszkolną „Fordońskie Eko-Potyczki”. Uczniowie Gimnazjum nr 3 udzielili rzeczowej pomocy dzieciom polskim ze szkół na Łotwie⁴⁷, Fundacji Serce – Na Pomoc Chorým we Wrocławiu, dzieciom z domów dziecka, a także Katedrze i Klinice Chorób Dziecięcych dr. hab. med. Olgierda Sarrazina przy Akademii Medycznej w Bydgoszczy. Systematycznie zbierane są pieniądze w ramach licznych akcji charytatywnych. Samorząd przeprowadził prawyборы prezydenckie (2000 r.), referendum dotyczące wstąpienia Polski do Unii Europejskiej oraz planu powstania w Bydgoszczy uniwersytetu (2004 r.). W roku szkolnym 2006/2007 jednym z ważnych wydarzeń były obchody 110. rocznicy śmierci Adama Asnyka. Uczniowie należą do Towarzystwa Pamięci Generała Józefa Hallera i Hallerczyków, Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” II Bydgoszcz-Fordon im. gen. Józefa Hallera oraz do reaktywowanej w roku szkolnym 2002/2003 28. Bydgoskiej Drużyny ZHP im. gen. Józefa Hallera. Wszystkie te organizacje łączyła postać patrona szkoły gen. Józefa Hallera. Konsekwencją jest spójny program wychowawczy gimnazjum.

W czasie każdych ferii zimowych nauczyciele pełnią codzienne dyżury, organizując zajęcia rekreacyjno-sportowe, a gdy sprzyja aura, wylewane jest na boiskach szkolonych lodowisko, z którego mogą korzystać dzieci z całego osiedla Bajka. 1 czerwca w Dzień Dziecka organizowane są festyny osiedlowe z bogatą ofertą gier i zabaw dla całego środowiska szkolnego. Każdego roku uczniowie biorą udział w Ogólnopolskim Turnieju Wiedzy o Ruchu Drogowym oraz są przygotowani do egzaminu na kartę rowerową i motorowerową.

Gimnazjum może pochwalić się bogatą ofertą zajęć pozalekcyjnych: kół zainteresowań, zajęć sportowych, prowadzonych przez nauczycieli społecz-

⁴⁷ *Inflanty – nasza miłość, 10 lat Bractwa Inflanckiego 2001-2011*, red. B. Pastuszewski, Bydgoszcz 2011, ss. 104. Tam też, bibliografia miesięcznika literacko-naukowego „Świat Inflant” za 2004-2011, s. 77-92.

nie. W ramach tych zajęć organizuje się wiele imprez masowych, np. rajdy, wyjścia do kina czy teatru, cykliczne imprezy sportowe o zasięgu międzyszkolnym. W 2000/2001 powstał Uczniowski Klub Sportowy „Sokół-Fitness”, a w 2004 r. Uczniowski Klub Sportowy „Sokół” przy Gimnazjum nr 3. W gimnazjum działały: Koło Towarzystwa Miłośników Miasta Bydgoszczy, Koło Przyjaciół Biblioteki, Szkolne Koło Europejskie. Duży odsetek młodzieży korzysta z zajęć sportowo-rekreacyjnych prowadzonych przez nauczycieli wychowania fizycznego. Należą one najbardziej popularnych zajęć pozalekcyjnych. Część tych zajęć była prowadzona w ramach środków budżetowych, większość – społecznie. Na działalność sportową szkoły duży wpływ miało TG „Sokół” II Bydgoszcz-Fordon im. gen. Józefa Hallera, organizacja środowiskowa. Instruktorzy towarzystwa prowadzili zajęcia pozalekcyjne w ramach różnych sekcji sportowych, m.in.: gimnastycznej. Od początku istnienia gimnazjum działa Koło Plastyczne prowadzone przez nauczycieli i artystów malarzy. Najładniejsze prace uczniowskie tworzyły szkolną galerię, zdobiącą halle szkoły. Na korytarzach gimnazjum znajdują się w specjalnych oprawach fotografii wszystkich klas, uczniowie, wychowawcy i dyrekcja w strojach galowych – w biretach.

Biblioteka Gimnazjum nr 3 rozpoczęła swoją działalność z chwilą powstania szkoły, tj. 1.09.1999 r. Ogólne zasady jej funkcjonowania zawarte są w statucie szkoły. W bibliotece pracowały trzy osoby. Z usług bibliotecznych korzystają uczniowie, nauczyciele, rodzice i zainteresowani mieszkańcy Fordonu. Księgozbiór jest bogaty, ponieważ powstał na bazie gromadzonych przez lata zbiorów wygasającej Szkoły Podstawowej nr 29, obecnie liczy około 25 tysięcy woluminów. Bardzo dobrze zapatrzone są takie działy jak lektury obowiązkowe, księgozbiór podręczny i pozycje pedagogiczne dla nauczycieli. Do dyspozycji naszych gimnazjalistów oddano aż 1200 egzemplarzy lektur dla wszystkich poziomów klas. Dzięki przemyślanym i systematycznym zakupom ciągle wzbogaca się zawartość księgozbioru podręcznego czytelnicy. Są w nim wszystkie niezbędne w procesie dydaktycznym encyklopedie, słowniki i różnorodne informatory. W dziale nauczycielskim zgromadzono ponad 2400 książek z zakresu pedagogiki, metodyki i wychowania. Na szczególną uwagę zasługuje zbiór literatury o Bydgoszczy, Fordonie i regionie, czyli tzw. bydgosziana. Znajdują się w nim gromadzone od lat Kalendarze Bydgoskie, mapy i plany, liczne albumy, teczki tekstowe, zawierające artykuły z różnych czasopism, m.in. o historii miasta, zabytkach, życiu kulturalnym i gospodarczym, wielkich bydgoszczanach. Są tam też prace konkursowe uczniów biorących udział w regionalnych turniejach i Bydgoszcz w literaturze. Gimnazjaliści oraz ich rodzice mogą też zapoznać się w czytelni z podstawowymi dokumentami

regulującymi pracę szkoły: statutem, podstawą programową poszczególnych przedmiotów, planem pracy wychowawczej, systemem oceniania i aktualnymi wykazami programów oraz podręczników. Bibliotekarze dysponują zbiorem obowiązujących w gimnazjum podręczników, są one corocznie wypożyczane uczniom wskazanym przez pedagoga. Prenumerowane są też podstawowe czasopisma dla młodzieży i nauczycieli, a także dwa regionalne dzienniki. Podstawą dobrego funkcjonowania biblioteki jest jej warsztat informacyjny, na który składają się katalogi i kartoteki. Szczególnie przydatnym źródłem informacji dla czytelników są także systematycznie rozbudowywane kartoteki: tekstowa, zagadnieniowa, regionalna, zawartości czasopism pedagogicznych, cytatów z literatury pięknej i nowości metodycznych. Co roku, w ostatnim tygodniu pracy szkoły przed wakacjami, bibliotekarze organizują kiermasz używanych podręczników, który cieszy się dużym zainteresowaniem. W grudniu 2007 roku nasza szkoła otrzymała w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego Internetowe Centrum Informacji Multimedialnej mieszczące się w bibliotece.

Najważniejszym elementem reformy systemu oświaty była reforma programowa. Począwszy od 1.09.1999 r. zaczęła obowiązywać nowa podstawa kształcenia ogólnego, na jej podstawie Ministerstwo Edukacji Narodowej przygotowało zestaw programów dopuszczonych do użytku szkolnego. Zadaniem nauczycieli pracujących w gimnazjum było dokonanie wyboru programów tak, aby były one dostosowane do możliwości intelektualnych uczniów. Nad wykonaniem tego zadania pracowali nauczyciele w zespołach przedmiotowych, koordynacją ich działań zajęła się szkolna biblioteka. W ten sposób powstał szkolny zestaw programów nauczania, na których opiera się proces dydaktyczny w Gimnazjum nr 3. Wszystkie realizowane programy nauczania posiadają akceptację Ministerstwa Edukacji Narodowej i numer dopuszczenia do użytku szkolnego. Na zajęciach wychowania fizycznego realizowany jest program autorski dla klasy sportowej o profilu piłki siatkowej. Wszystkie zatwierdzone przez Radę Pedagogiczną programy są udostępniane nauczycielom i rodzicom uczniów w bibliotece szkolnej.

Budynek gimnazjum wybudowano technologią „wielkoprzemysłowej płyty” za PRL-u – w latach 80. Początkowo, czyli od 1.09.1986 roku, w obiekcie przy ul. Gawędy 5 na osiedlu Bajka w Nowym Fordonie w Bydgoszczy mieściła się Szkoła Podstawowa nr 29, trwało to do 2005 r. Szkoła usytuowana jest malowniczo w bezpiecznym miejscu pośród bloków w centrum osiedla Bajka. Należą do niej trzy budynki zespolone łącznikami. Budynek pierwszy od frontu, jednopiętrowy, to pomieszczenia administracji, Klubu Gimnazjalisty, kuchni i jadalni oraz szatni. Drugi budynek, dwupiętrowy, to sale lek-

cyjne i gabinety. Trzeci – to hala sportowa. Na zapleczu znajduje się pięknie położony las, a na jego terenie obiekty sportowe, m.in. boiska do gier, 3 korty tenisowe, funkcjonalne z trawą duże pole wykorzystywane podczas masowych imprez dla mieszkańców Fordonu. W latach 1999-2005 Szkoła Podstawowa nr 29 im. Wacława Wawrzyniaka i Gimnazjum nr 3 im. gen. Józefa Hallera zajmowały to samo lokum, zarządzał nimi jeden dyrektor naczelny, Andrzej Bogucki. Od 01.09.2005 r. do 31.08.2008 r. w budynku mieściło się samodzielnie Gimnazjum nr 3, jego dyrektorzy to dr Andrzej Bogucki (1.09.1999-31.08.2007), a od 1.09.2007 mgr Małgorzata Kryś.

150. rocznica śmierci Adama Mickiewicza (24.12.1798-26.11.1855), przypadająca w 2005 r. była okazją do przypomnienia i utrwalenia uczniom i mieszkańcom Bydgoszczy postaci i twórczości tego wielkiego wieszca narodowego. 25 listopada 2005 r. w Gimnazjum nr 3 odbyły się główne obchody, były to jedne z niewielu tego typu uroczystości w grodzie nad Brdą, miejską wystawę zorganizowała jeszcze tylko Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna. Uczniowie poprzez słowo, muzykę i stroje upamiętnili wielkiego romantyka. Odczytano fragmenty „Pana Tadeusza”, parafrazę „Dziadów” cz. II, ballady „Świtezianka” i „Romantyczność”, „Odę do Młodości” i „Redutę Ordoń”. Śpiewano liryki Mickiewicza. Połączono tradycję i nowoczesność. W bibliotece otwarto wystawę dzieł Mickiewicza i zbiorów kolekcjonerskich dokumentujących epokę. Tańcząc poloneza w strojach z epoki romantyzmu, wypożyczonych z Teatru Polskiego w Bydgoszczy, uczniowie rozpoczęli poranek „Młodzi Bydgoszczanie Czytają Adama Mickiewicza”. Okazało się, że poeta nadal jest popularny wśród rodaków. Dyrektor, ubrany w kontusz szlachecki, jako Podkomorzy, poprowadził młodzież, a podczas przemowy zacytował słowa Z. Krasieńskiego: „My wszyscy z Niego”. Podał też cele i przebieg święta. Zaznaczył, że uroczystości zakończą się 22 grudnia 2005 r. w przeddzień imienin i urodzin tego największego wieszca narodowego. Serdecznie powitał nauczycieli i gimnazjalistów, reprezentantów wszystkich klas, przybyłych w strojach szkolnych, w biretach. Następnie dyrektor i występujący uczniowie-aktorzy powitali gości. Na uroczystość przybyli przedstawiciele Prezydenta Bydgoszczy, Konstantego Dombrowicza, oraz Urzędu Miasta Bydgoszczy, Wydziału Edukacji i Sportu, Pomorskiego Okręgu Wojskowego, Komendy Policji, Miejskiego Komitetu Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce, Straży Miejskiej, Związku Szlachty Polskiej, Polskiego Związku Byłych Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych, Archiwum Państwowego w Bydgoszczy, dyrektorzy sąsiednich szkół, przedstawiciele Rady Pedagogicznej, Rady Rodziców, Towarzystwa Pamięci gen. Józefa Hallera

i Hallerczyków. „O gdybym dożył tej chwili, żeby te księgi zbłądziły pod strzechy” – pod takim tytułem przygotowano wystawę biblioteczną upamiętniającą rocznicę śmierci Adama Mickiewicza. Zwiedzający mogli na niej zobaczyć: 1. Publikacje na temat życia i twórczości Adama Mickiewicza, np. zdjęcia polskich i litewskich pomników poety, zdjęcia z filmowej adaptacji „Pana Tadeusza” w reżyserii Andrzeja Wajdy, rycinę przedstawiającą stronę tytułową paryskiego wydania „Pana Tadeusza” z 1834 r.; 2. Dzieła poety, w tym 17 wydań „Pana Tadeusza”, np. wydanie Rady Polonii Amerykańskiej z 1945 r. czy piękne wydanie „Książki i Wiedzy” z rozkładanymi ilustracjami. Książki te pochodziły z biblioteki bądź z prywatnych zbiorów nauczycieli i uczniów; 3. Patriotyczne pocztówki z okresu międzywojennego przedstawiające ilustracje „Pana Tadeusza”; 4. Kolekcję rycin przedstawiającą bohaterów „Pana Tadeusza” w wykonaniu Michała Andriollego. Cennym eksponatem było wydanie epopei „Pan Tadeusz czyli Ostatni Zajazd Na Litwie. Historia szlachecka z r. 1811 i 1812, We dwunastu Księgach Wierszem przez Adama Mickiewicza”, Paryż 1834 (reprint). Ponadto Koło Przyjaciół Biblioteki zaprezentowało społeczności szkolnej montaż słowno-muzyczny pt. „Miej serce i patrzaj w serce”. Celem programu było przybliżenie młodzieży poezji Adama Mickiewicza i pogłębienie wrażliwości na piękno języka poety. Oprawę plastyczną stanowiła pokonkursowa wystawa prac uczniów. 22 grudnia 2005 r. ponownie przedstawiono program „Młodzi Bydgoszczanie Czytają Adama Mickiewicza”. Dokonano podsumowania obchodów. Warto zaznaczyć, że uroczystości były zorganizowane z wielkim rozmachem, informowały o nich lokalne gazety. W przygotowaniach i organizacji wzięło udział 68 osób, tj. nauczycieli, uczniów oraz pracowników administracji i obsługi. Wszyscy otrzymali od Prezydenta Bydgoszczy, Konstantego Dombrowicza, listy gratulacyjne z następującym wpisem: „W związku ze zorganizowaniem w Gimnazjum nr 3 im. gen. Józefa Hallera obchodów 150. Rocznicy Śmierci Adama Mickiewicza, a szczególnie Poranku „Młodzi Bydgoszczanie Czytają Adama Mickiewicza”, gratulujemy Szanownej Pani/Panu wzorowego zaangażowania i pełnego poświęcenia organizacyjnego w realizację celów patriotyczno-wychowawczych i narodowych. Dzięki wspólnej pracy zespołu, młodzi mieszkańcy Bydgoszczy uczcili pamięć naszego wybitnego Wieszcza, którego twórczość jest bliska sercu każdemu kochającemu swoją Ojczyznę Polakowi”.

W swojej 10-letniej historii szkoła zdążyła wprowadzić różnorodne tradycje i zwyczaje. Pierwszym, istniejącym już od 1999 roku, był Poranek z Patronem Szkoły, połączony ze ślubowaniem klas pierwszych. Dyrektor, Andrzej Bogucki, wprowadził zwyczaj noszenia w czasie uroczystości czarnych biretów z różnymi kolorami linek, w zależności od poziomu klas. Corocznie prze-

prowadzony jest też konkurs na Klasę Roku. Jak już wspomniano wyżej, począwszy od 2002 roku na zakończenie nauki najlepsi uczniowie otrzymują medal „Primus Inter Pares Gimnazjum nr 3 im. gen. Józefa Hallera w Bydgoszczy”. Od początku istnienia szkoły trzecioklasiści przeżywają swój pierwszy bal nazywany Balem Gimnazjalisty. Szkoła włącza się w akcje charytatywne, a przede wszystkim w ogólnopolską akcję pod nazwą „Góra Grosza”, podczas której zbierane są fundusze dla wychowanków domów dziecka⁴⁸. Począwszy od roku szkolnego 2007/2008 w Święto Patrona Szkoły odbywa się integracyjne spotkanie uczniów klas pierwszych pod nazwą „Poznajmy się na wesoło”.

W 2004 r. Gimnazjum nr 3 obchodziło jubileusz 5-lecia istnienia: 14.11.2004 r. podczas mszy świętej w kościele pod wezwaniem św. Mateusza w obecności dyrekcji i nauczycieli, uczniów i rodziców został poświęcony sztandar gimnazjum, a 19.11.2004 r. odbyły się szkolne uroczystości jubileuszowe. Na mocy uchwały Rady Pedagogicznej, Rady Rodziców oraz Samorządu Uczniowskiego uczniowie klas szóstych Szkoły Podstawowej nr 29 im. Wacława Wawrzyniaka przekazali symbolicznie tradycję oraz sztandar uczniom Gimnazjum nr 3 im. gen. Józefa Hallera. Przybyli goście z Urzędu Miasta Bydgoszczy, Wydziału Edukacji i Sportu, odczytano list od Prezydenta Bydgoszczy, Konstantego Dombrowicza. W imieniu dowództwa Pomorskiego Okręgu Wojskowego płk Hubert Pudlewski i mjr Krzysztof Chlebosz wręczyli wraz z życzeniami oprawioną reprodukcję obrazu patrona gimnazjum, generała Józefa Hallera, została ona umieszczona w holu przy wejściu do szkoły. Uczniowie złożyli ślubowanie, każdy z nich otrzymał z rąk dyrektora i wychowawców akt ślubowania. Uroczystość uświetnił program artystyczny pt. „86. Rocznica Odzyskania Niepodległości Polski” i występ szkolnego zespołu tanecznego „Kujawiacy”. Z okazji jubileuszu szkoły uczniowie pod kierunkiem nauczycieli i wychowawców przygotowali okolicznościowe wystawy i plakaty poświęcone patronowi szkoły. Szczególnym zainteresowaniem cieszyła się przygotowana przez bibliotekę szkolną wystawa o tematyce patriotycznej, upamiętniająca losy Polaków w drodze do wolności. Goście mogli również obejrzeć wystawę związaną z historią naszej szkoły, której przeszłość odnotowują kroniki szkolne. Z okazji 5-lecia gimnazjum wydano drukiem monografię szkoły, biuletyn promujący Gimnazjum nr 3 i pamiątkowe tablice nauczycieli i pracowników.

Od 1.09.2008 w budynku przy ul. Gawędy 5 mieści się nowa placówka: Zespół Szkół nr 35, w skład której wchodzi Gimnazjum nr 3 im. gen. Józefa

⁴⁸ Kroniki Gimnazjum nr 3 im. gen. Józefa Hallera 1999-2007.

Hallera oraz Liceum Ogólnokształcące nr XIII, przeniesione z ul. Łowickiej⁴⁹. W 2008/2009 roku szkoła przyłączyła się do realizacji unijnego projektu pt. „Moja wiedza szansą na lepsze jutro”, dofinansowywanego z programu operacyjnego „Kapitał Ludzki”, mającego na celu wyrównywanie szans edukacyjnych uczniów. Gimnazjum nr 3 zdobyło tytuł „Szkoły Humanitarnej w roku szkolnym 2011/2012” nadany przez Polską Akcję Humanitarną. Minister Edukacji Narodowej w 2012 r. wyróżnił Gimnazjum nr 3 za projekt Szkoła Humanitarna w obszarze Edukacji Globalnej i Międzykulturowej, biorący udział w konkursie Ministra Edukacji Narodowej „Otwarta Szkoła”. Gimnazjum poza nauczaniem przez wysoko wykwalifikowaną kadrę nauczycielską oferuje młodzieży wszechstronny rozwój w różnych kołach zainteresowań, samorządzie uczniowskim i wolontariacie. Od 2008 r. zmienił się wizerunek szkoły, zaczęła działać jako zespół szkół. Powstała możliwość pozyskiwania funduszy z Unii Europejskiej, wcześniej nie było takich możliwości. Liczne modernizacje budynku (remont kapitalny, termomodernizacja obiektu, wymiana okien i posadzek, naprawa dachów), przeprowadzone dzięki pomocy samorządu bydgoskiego, wpłynęły na wygląd szkoły, która nie tylko wypiękniała, ale stała się też przyjazna osobom niepełnosprawnym.

Rada Miasta Uchwałą z dnia 16.12.2009 r. nadała Zespołowi Szkół nr 35 imię patrona gen. Józefa Hallera. 19 lutego 2010 r. szkoła zorganizowała specjalną uroczystość w ramach projektu „Rok Błękitnej Armii”. Szkoła otrzymała też nowy sztandar, na którym znalazły się 2 aplikacje, herby Bydgoszczy i Fordonu, wyhaftowane na poprzednich sztandarach SP nr 29 i Gim. nr 3⁵⁰. Trzeba też zaznaczyć, że w tym samym dniu obchodzono jubileusze dwóch szkół wchodzących w skład Zespołu Szkół nr 35 im. gen. Józefa Hallera w Bydgoszczy: 10-lecie Gimnazjum nr 3 im. gen. Józefa Hallera i 15-lecie XIII Liceum Ogólnokształcącego im. adm. Kazimierza Porębskiego.

Awans zawodowy nauczycieli, wynikający z Karty Nauczyciela, Gimnazjum nr 3 im. gen. Józefa Hallera – wrzesień 2004: 1 – nauczyciel stażysta, 10 – nauczycieli kontraktowych, 36 – nauczycieli mianowanych, 20 – nauczycieli dyplomowanych, 2 – na umowę o pracę.

Uczniowie Gimnazjum nr 3 według stanu na dzień 15.03.2007 r.: razem klas 24, razem uczniów 609, w tym 322 chłopców i 287 dziewcząt.

⁴⁹ M. Chełmiński, *Na Bajce rusza integracyjne liceum*, „Express Fordon”, dodatek do „Expressu Bydgoskiego” 9.08.2008.

⁵⁰ R. Bera, *Nadanie imienia gen. Józefa Hallera dla Zespołu Szkół 35 w Bydgoszczy*, [w:] D. Duda, Cz. Skonka, *Miejsca pamięci...*, op. cit., s. 154-155, 158-159, 165-166, 181, 196-197.

Budżet Gimnazjum nr 3 np. za rok 2006 wyniósł 3 401 471 zł, z tego płace i pochodne 2 840 288 zł, pozostałe wydatki 561 183 zł. Średnia zarobków brutto pracowników Gimnazjum nr 3 w lutym 2007 r.: nauczyciele: dyplomowani 2 674,36 zł, mianowani 2 031,43 zł, kontraktowi 1 380,70 zł, stażyści 1 374,60 zł; pracownicy administracji 1 584,58 zł; pracownicy obsługi 1 099,20 zł. Według zestawienia zbiorczego z dnia 30.03.2007 r. liczba stosunków pracy nauczycieli wynosiła: ogółem zatrudnieni w pełnym wymiarze zajęć 51: nauczyciele bez stopnia 1, stażyści 2, kontraktowi 4, mianowani 19, dyplomowani 25; zatrudnieni w niepełnym wymiarze zajęć 12: nauczyciele bez stopnia 1, stażyści 0, kontraktowi 2, mianowani 2, dyplomowani 7⁵¹.

⁵¹ Archiwum i kancelaria, Zespół Akt Gimnazjum nr 3 im. gen. Józefa Hallera, Archiwum Szkoły Gimnazjum 3, 1999-2007.

Aneks

Tab 1. Koszty utrzymania SP nr 29 i Gim. nr 3 w latach 1999-2003. Roczny koszt ucznia podano jako sumę kosztów przypadających na uczniów obu szkół

Rok	Liczba uczniów			Wydatki ogółem w zł	Z tego		Roczny koszt na 1 ucznia
	ogółem	SP-29	Gim-3		płace i pochodne	wydatki rzeczowe	
1999	1178	955	223	2 632 687	2 175 672	457 015	2234,90
2000	1256	791	465	2 830 124	2 276 122	554 002	2253,30
2001	1337	592	745	3 485 496	2 920 993	564 503	2607,00
2002	1196	425	771	3 608 568	3 087 269	521 299	3017,20
2003	1020	265	755	3 824 926	3 243 924	581 002	3749,90

Uwaga! Roczny koszt ucznia podano jako sumę kosztów przypadających na uczniów obu szkół.

Tab. 2. Organizacja szkoły. Liczba oddziałów, uczniów i nauczycieli Gimnazjum nr 3 w Bydgoszczy w latach 1999-2004

Rok szkolny	Liczba oddziałów				Liczba uczniów	Liczba nauczycieli	
	klasa I	klasa II	klasa III	razem		osób	etatów
1999/2000	8			8	223	36	17,92
2000/2001	10	8		18	465	48	41,50
2001/2002	10	9	8	27	745	56	55,58
2002/2003	10	10	9	29	771	70	72,26
2003/2004	9	10	10	29	755	72	69,90

Tab. 3. Liczba uczniów i absolwentów Gimnazjum nr 3 w Bydgoszczy w latach 1999-2004

Rok szkolny		1999/2000	2000/2001	2001/2002	2002/2003	2003/2004
Liczba uczniów ogółem		223	465	745	771	755
Uczniowie, którzy otrzymali świadectwo z wyróżnieniem	liczba	47	68	149	171	175
	%	21,1	14,6	20,0	22,2	23,2
Uczniowie, którzy nie otrzymali promocji	liczba	3	5	1	2	10
	%	1,35	1,08	0,13	0,26	1,32
Liczba absolwentów				219	236	275

Tab. 4. Wyniki egzaminów gimnazjalnych uczniów klas trzecich Gimnazjum nr 3 w Bydgoszczy w latach 2002-2004

Rok szkolny	Liczba uczniów	Część humanistyczna			Część matematyczno- -przyrodnicza			Razem		
		średnia liczba punktów	%	wskaźnik łatwości	średnia liczba punktów	%	wskaźnik łatwości	średnia liczba punktów	%	wskaźnik łatwości
2001/2002	219	28,49	56,97	0,57	29,47	58,95	0,59	57,96	57,96	0,58
2002/2003	235	30,55	61,10	0,61	27,21	54,42	0,54	57,76	57,76	0,58
2003/2004	275	28,48	56,96	0,57	25,34	50,68	0,51	53,82	53,82	0,54

Źródło: oprac. własne autora.

Summary

The genesis of education in Bydgoszcz, including Polish and German, springs from the operation of schools in the Middle Ages. After 1466, parish schools still played the main role; municipal and monastic, especially Jesuit, schools existed as well. Public people's schools educated pupils in the elementary range. The schools in Bydgoszcz were of multid denominational character. In the period of the partitions of Poland, the operation of education developed in accordance with the policy of the German authorities. It is assumed that the oldest elementary school in Bydgoszcz, within the city limits until the year 1918, was the school established in 1830 in the building in 82 Dworcowa Street. Polish education in Bydgoszcz derived models from rich and extensive traditions – traditions of the Polish independent ideas and traditions of independent operations, organic work traditions, and social activist traditions – dating back to the 19th century, the epoch of national captivity and collective resistance against the partitioners. The years 1945-1989 in Bydgoszcz in the period of the Polish People's Republic are issues of education reconstruction, formation of the school authorities and administration, as well as reconstruction and development of education in a communist state. The history of education in Bydgoszcz is not sufficiently compiled, and it requires a comprehensive monographic, and later synthetic study. The changing networks and districts of schools from their establishment to the year 1989 need to be researched. During political transformations in Poland after the year 1989, education organisation and structure were changed completely. The transformations forced the necessity to adapt the education system to the new conditions and needs

of the democratic state. Besides state schools, later self-government schools called public, many different non-public, social and private schools and education institutions were established. Numerous education associations, associations for the managerial personnel, were established and they started to run non-public schools and institutions. This article is a contribution to the history of education in Bydgoszcz illustrated with an example of two typical public schools: Primary School No. 29 and Middle School No. 3 in Bydgoszcz, functioning in the Bydgoszcz self-government education system. The education operation of both schools in Bydgoszcz is presented here as an example of the didactic-educational process of self-government schools in Bydgoszcz, with an emphasis that each school is different, has its own tradition, and is active in different communities and districts of the city.